

התבססות סוריה בלבנון עד מלחמת שלום הגליל ומדיניות ישראל כלפיה

מחבר: שמעון גולן

מקור: "יסודות", גיליון 4 | 20 שנים ל'חומת מגן' ו-40 לשל"ג

הוצאה: המחלקה להיסטוריה בצה"ל

עורכים: יוגב אלבז, יניב פרידמן

שנת הוצאה: 2022

תקציר

המאמר עוסק במדיניות ישראל לנוכחותם של הסורים בלבנון מתחילת מעורבותם בה עד למלחמת שלום הגליל. תחילה מפרט את יעדיה העיקריים של ישראל למבצע רחב היקף בלבנון, וחושף אותנו לדילמות שהיו בקרב מקבלי החלטות למעורבותנו זו. הוא מראה כיצד אירועים שונים, בהם לחימתם של הכוחות הסוריים בנוצרים שבלבנון, שינו את עמדתה, ולבסוף השפיעו על החלטותיה במערכה זו ועל מדיניות 'הקווים האדומים', שהתוותה את פעילותה. הללו התקבלו לאחר ששקלה את ההיבטים האסטרטגיים והאופרטיביים ואת הקשיים הכרוכים בלחימה ישירה זו.

התבססות סוריה בלבנון עד מלחמת שלום הגליל ומדיניות ישראל כלפיה

שמעון גולן¹

מבוא

בחלק ממאבקה של ישראל עם האוימים על ביטחונה מצד שכנותיה הערביות או מצד גורמים שפעלו מהן היה עליה להביא בחשבון את השפעתן של מדינות נוספות על הנעשה במדינה הספציפית שעימה התמודדה.

במלחמת ההתשה, בסוף שנות השישים של המאה העשרים, בחזית המצרית היה עליה להתחשב בהשפעתה של ברית המועצות במצרים ובנוכחותם ובפעילותם של הרוסים בה. הקו שנקטה היה להימנע מלפגוע ברוסים אלא במקרה שפעילותם פוגעת מהותית באינטרס שלה. כך למשל היא הפסיקה להפציץ בעומק מצרים כאשר התברר שטייסים סובייטים פועלים שם,² היא נמנעה מלפעול באופן שהיה עלול לפגוע במטרות בעלות סממן מובהק של ברית המועצות, כגון בקרבת חופי פורט סעיד, שם חנו

1 אל"ם (במיל') ד"ר שמעון גולן שירת במחלקה להיסטוריה בצה"ל חמישים שנה, ומספטמבר 1979 עד סוף אוגוסט 2020 שימש כראש התחום לחקר הרמה האסטרטגית. חלק מן המסמכים עליהם נשען מאמר זה אינם נגישים לעיון הציבור.

2 שמעון גולן, **המלחמה להפסקת ההתשה - קבלת ההחלטות בורמה האסטרטגית במלחמת ההתשה בחזית המצרית**, מודן, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, צה"ל - המחלקה להיסטוריה, 2018, עמ' 183-184.

ספינות נושאות דגל רוסי,³ אך הפצצה יעד שבו היו סובייטים - שלא נשא סממן כזה;⁴ היא נמנעה מלפגוע במטוסים מוטסים בידי רוסים כל עוד הדבר לא פגע באינטרס שלה, אך משחששה שפעילותם בקו התעלה עלולה לפגוע ביכולתה להותיר מרחב זה ריק מטילים שיפריעו לפעילות מטוסיה יזמה קרב אווירי שבו הופלו חמישה מטוסים כאלה.⁵ כלומר, כאשר היה מדובר באינטרס שראתה אותו כחיוני, בחרה לפעול על פיו גם אם דבקות בו תביא להתנגשות עם הרוסים.

במאמר זה נבחנת השפעת המעורבות הסורית על מדיניות ישראל כלפי לבנון, מתחילת מעורבותה של סוריה במלחמת האזרחים בלבנון עד מלחמת 'שלום הגליל' לנוכח האינטרס המובהק של סוריה להשפיע על הנעשה במדינה זו ולנוכח נוכחות כוחותיה בה.

לבנון הייתה לזירת עימות של ישראל בסוף שנות השישים של המאה העשרים ובייחוד משנת 1970 - אחרי שהמחבלים הפלסטינים גורשו מירדן. הם ניצלו את חולשת השלטון המרכזי של לבנון והפכו למרכז פעילותם נגד ישראל. לנוכח כניסתם של כוחות סוריים ללבנון מאמצע שנות השבעים, בד בבד עם פרוץ מלחמת אזרחים בלבנון, על ישראל היה לפעול באופן שימנע את האפשרות שנוכחותם תפריע לפעילותם נגד המחבלים במדינה זו.

בשלב הראשון היא פעלה, מדינית, באמצעות ארצות הברית וקבעה לעצמה 'קווים אדומים', בהם איתור כוחות סוריים בלבנון מבחינת סוגי הכוחות שייכנסו אליה, גודלם, ציודם, אזורי השפעתם ומשך זמן שהייתם בה, שחצייתם תגרום לה לפעול.

באביב 1981, כשש שנים לאחר תחילת מלחמת האזרחים וכניסת כוחות סוריים ללבנון, אירעה התנגשות צבאית בין כוחות סוריה לישראל. בתחילת מלחמת האזרחים תמכה סוריה בכוחות המוסלמיים, ובהמשך העבירה תמיכתה, כמה פעמים, מצד לצד. בצר להם פנו הנוצרים במרכז לבנון, ובראשם המרונים, לישראל, והקשרים ביניהם הלכו והתהדקו. ממשלת ישראל, שבמרכזה מפלגת המערך, נמנעה מלסייע להם באופן פעיל והסתפקה במדיניות "לעזור להם לעזור לעצמם" - סיפקה להם אמצעים

3 שם, עמ' 21-22, 26, 99-100.

4 שם, עמ' 168.

5 שם, עמ' 242.

וכלי נשק, אך נמנעה מלערב את צה"ל. בשנת 1977 החליפה מפלגת הליכוד את המערך כמפלגה שהרכיבה את הממשלה, ובאוגוסט 1978 התחייב ראש הממשלה מנחם בגין לפני המנהיג הנוצרי כמיל שָמְעוֹן כי ישראל תפעיל מטוסים אם הסורים יפעילו מטוסים נגד הנוצרים. בסוף אפריל 1981, משנודע כי בכוונת הסורים לשגר חיילים להר צנין, החליטה ממשלת ישראל להפיל את מטוסי התובלה הסוריים. בעקבות הפלתם הקימו הסורים מערך של טילי קרקע-אוויר במרחב זחלה שבמרכז בקעת הלבנון. ישראל התכוונה לתקוף את המערך, אך בשל תנאי מזג האוויר אי אפשר היה לעשות זאת, ולכן נשיא ארצות הברית שלח שליח להוציא את המערך ללא קרב. השליח פיליפ חביב הגיע לאזור, השפיע על ישראל להימנע מלהשמידו והמערך עמד על מכונו.

בתקופה זו המשיכו מחבלים פלסטינים לפגוע ביעדים ישראלים בארץ ומחוצה לה. בעקבות זאת באמצע יולי 1981 נערכה סדרה של ימי קרב בין ישראל למחבלים. בסיומה נחתם, בתיווכה של ארצות הברית, הסכם הפסקת אש, אך כל אחד מהצדדים פירשו לפי האינטרסים שלו: המחבלים טענו כי מדובר בהימנעות מפעילותם כלפי ישראל רק מלבנון עצמה בעוד ישראל טענה כי מדובר בהימנעות המחבלים מפעילות נגד כל יעד ישראלי הן בארץ והן מחוצה לה, מאחר שהיא ניזומה בלבנון ומבוצעת בידי כוחות היוצאים ממנה.

במשך כשנה פעלו מחבלים נגד מטרות ישראליות בארץ ובחו"ל. בכל אחת מהפעמים נשקלה אפשרות לצאת למהלך רחב היקף, אך היא נדחתה בשל הצורך להגיע להבנה עם ארצות הברית באשר להגדרת מעשה של מחבלים שיוכר כעילה מוצדקת ליציאה למלחמה מזה ובשל הצורך להפחית את האימה שניכרה בקרב שרים בממשלת ישראל ובציבור הישראלי מפני התנגשות בכוחות הסוריים מזה.

בסוף אוקטובר 1981 הגדיר שר הביטחון אריאל שרון, שהחל לכהן בתפקידו זה באוגוסט אותה שנה, ארבע מטרות שעל צה"ל יהיה להשיג כאשר יצא למבצע רחב היקף בלבנון ושביכולתו להשיגן:

1. המטרה העיקרית הייתה חיסול פיזי של המחבלים - הן הזרוע המדינית והן הזרוע הצבאית שלהם;
2. נסיגת הכוחות הסוריים מדרום בקעת הלבנון ומהאזור שבין ביירות לזחלה;

3. הקמת ממשלה ריבונית בלבנון, שתהיה חלק מן העולם החופשי ותחתום על חוזה שלום עם ישראל, או לפחות תחיה עימה בשלום;

4. הפסקה מוחלטת של הפגזת יישובים בישראל מתחום לבנון.

המטרה השנייה נגעה לנוכחותם של הכוחות הסוריים בלבנון: נסיגתם מדרום בקעת הלבנון נועדה להפסיק להפגזת יישובים בישראל מדרום לבנון, שכן באזור זה היו כוחות מחבלים בטווח שממנו יכלו להפגז מטרות בישראל; נסיגת הכוחות מהאזור שבין ביירות לזחלה נועדה לאפשר להקים ממשלה כמתואר בסעיף השלישי ובמידה מסוימת לאפשר חיסול פיזי של הזרוע המדינית של המחבלים השוכנת בביירות.

ראש הממשלה מנחם בגין ושר הביטחון אריאל שרון הציגו לממשלת ישראל בדצמבר 1981 את המטרות הללו ואת דרכי הפעולה להשגתן, וביקשו שהיא תסמך אותם להפעילן אם תהיה פגיעה בישראל, אך לנוכח הסתייגויות של כמה שרים נמנע בגין מלהעמיד את העניין להצבעה. במהלך חצי השנה שאחרי כן לא הופגזו החששות בציבור ובממשלה מהתנגשות בכוחות הסוריים, וישראל פעלה להגיע להבנות עם הממשל האמריקני באשר להגדרת פגיעה של מחבלים שתצדיק יציאה של צה"ל למבצע נרחב נגדם. בסוף מאי 1982 נראה שהושגה הבנה עם ארצות הברית בעניין. ישראל העריכה כי ההתנקשות בשגריר ישראל בבריטניה, שלמה ארגוב, בליל 3-4 ביוני, היא עילה שתתקבל על דעת הממשל האמריקני. בהצגת התוכניות לממשלה ערב היציאה למבצע, במוצאי שבת 5 ביוני 1982, הציגו שר הביטחון והרמטכ"ל תוכנית מצומצמת יותר והדגישו שהכוונה היא להשתלט על המרחב שבטווח ירי קטיושות למדינת ישראל - 40 ק"מ. הודגש כי אין כוונה להתנגש בכוחות הסוריים בלבנון וכי ייעשה כל מאמץ להימנע מכך, אך אפשר היה להבין שייתכן בהחלט שהמבצע יתרחב מעבר לכך ואף יכלול התנגשות בכוחות הסוריים. בסיכומו להצגת התוכניות של צה"ל לפניו בבוקר יום המחרת הדגיש שר הביטחון שאינו מאמין שהמבצע יסתיים בטווח 40 הק"מ וציין שאינו מאמין שהסורים יסכימו להסיג את כוחותיהם מטווח זה בלא קרב.

בניגוד לגישה בקרב הציבור וחלק משרי הממשלה, לא חששו מפקדי צה"ל, שר הביטחון וראש הממשלה מלהתנגש בכוחות הסוריים. כך למשל בדיונים עלתה בין השאר השאלה במי עדיף להתנגש קודם, והיו שסברו שמאחר שהכוח הסורי הוא הכוח החזק מוטב להתנגש דווקא בו

תחילה. בשאלת עיתוי ההתנגשות בכוחות הסוריים סברו גם שר הביטחון והרמטכ"ל שמוטב שהדבר יהיה מאוחר ככל האפשר, אך היו הבדלים ביניהם: לפי הרמטכ"ל, המטרה העיקרית היא לחסל את המחבלים הפלסטינים. לגישתו, יש לאחר את ההתנגשות עם הכוחות הסוריים ככל האפשר, מחשש שהתנגשות מוקדמת תגרור הפסקת אש שלא תאפשר להשלים משימה זו. יותר מכך, לשיטתו, מוטב להימנע מלהתנגש בהם כליל. שר הביטחון, שסבר שאין מנוס מהתנגשות זו, העדיף אך לאחרה.

רקע

ראשיתה של לבנון כיחידה מדינית מוכרת על ידי המערכת הבין-לאומית הייתה בשנת 1861. בתקופה זו בהר הלבנון כונן מחוז אוטונומי ש-80% מתושביו נוצרים. בתום מלחמת העולם הראשונה קיבלה צרפת מנדט על השטח. מתוך רצון לחזקה, ב-1920 היא כוננה את 'לבנון הגדולה', וצירפה אליה שטחים שתלשה מסוריה ובהם ביירות, טריפולי, צור, צידון ובקעת הלבנון. בצעד זה נטמן הזרע לבעיה העיקרית של לבנון בהמשך: השטחים שנוספו היו מאוכלסים במוסלמים ובנוצרים לא־קתולים. בכך הופר המאזן הדמוגרפי ונוצר השסע הבין־עדתי. הנוצרים, ובעיקר המרונים⁶ והיוונים־קתולים, ביקשו לשמור על אופייה הנוצרי, בעוד בקרב המוסלמים היו רבים שביקשו להכלילה בסוריה. 'האמנה הלאומית' שעליה הסכימו שני הצדדים בשנת 1943 כללה, בין היתר, את חלוקת משרות השלטון: הנשיא - מרוני, ראש הממשלה - מוסלמי־סוני, נשיא בית הנבחרים מוסלמי־שיעי ולעדות הנוצריות יהיה רוב של 5:6 בפרלמנט.⁷ עקרונות אלה עמדו בעינם בשנים שלאחר מכן, אך האינטרסים המנוגדים לא נעלמו, והמערכת הפוליטית הלבנונית התאפיינה בחוסר יציבות. בניגוד להנחה המקובלת אין תולדותיה של לבנון עומדות בהכרח בצילו של המתח בין נוצרים ובין מוסלמים. בקרב בני כל אחת משתי הדתות היו מחנות בעלי עמדות שונות. כך למשל בקרב הנוצרים יש עדות שאינן מזדהות עם עמדותיהם של המרונים, ובקרב המוסלמים לכל אחת מהעדות - סונים, שיעים ודרוזים - יש אינטרסים משלהן.⁸

6 על זהותם ומקורם של המרונים ראו: אייל זיסר, **לבנון - דם בארזים - ממלחמת האזרחים עד מלחמת לבנון השנייה**, בני ברק: הקיבוץ המאוחד, 2009 (להלן: זיסר, **לבנון - דם בארזים**), עמ' 26-22.

7 שם, עמ' 20-47; איתמר רבינוביץ וחנה זמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון (1975-1981)**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב (להלן: רבינוביץ וזמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון**), עמ' 16-20.

8 זיסר, **לבנון - דם בארזים**, עמ' 40-43.

בשנת 1958 התפתחה בלבנון מלחמת אזרחים בין פרו-נאצריסטים, רובם מוסלמים, ובין תומכיו של הנשיא המרוני כמיל שָׁמְעוֹן. המרידה דוכאה לאחר נחיתתם, לבקשתו של שָׁמְעוֹן, של נחתים אמריקנים בביירות.⁹

עד מלחמת ששת הימים הייתה חזית לבנון החזית השקטה ביותר בחזיתות שבין ישראל ובין המדינות הגובלות עימה. באוקטובר 1968 החלו ארגוני מחבלים פלסטיניים להתבסס בשוליים הדרומיים-מערביים של החרמון, באזור שישראל כינתה פתחלנד. בעקבות גירושם מירדן ב'ספטמבר השחור' של שנת 1970 הפכו המחבלים הללו את לבנון למאחזם ראשי: בה התבססו מפקדותיהם וכוחותיהם המזוינים, ובה הוקמו בסיסי אימוניהם. נוסף על פיגועים שמבצעהם יצאו מדרום לבנון ופגעו בשטחה של ישראל, שוגרו ממנה מחבלים שפגעו ביעדים ישראליים ויהודיים ברחבי העולם. ישראל הגיבה בתקיפת יעדי מחבלים בלבנון מן היבשה והאוויר, בפשיטות על יעדים אלה ובחיסול מנהיגי מחבלים. בפעילותה בלבנון היה עליה להביא בחשבון את האינטרסים של סוריה במדינה זו, את השפעתה בה ואת נוכחותם של כוחות סוריים בה, נוכחות שהחלה באמצע שנות השבעים של המאה העשרים.

האינטרסים הסוריים בלבנון¹⁰

בגאוגרפיה ההיסטורית הערבית-מוסלמית נכללות סוריה ולבנון בחבל הארץ הנקרא בְּלַאד אַל-שַׁאם (ארץ הצפון). במחצית השנייה של המאה ה-19 למונח זה ולשם 'סוריה' העניקו מחולליה הראשונים של התנועה הלאומית הסורית משמעות מחודשת. היו אלה צעירים נוצרים, שלאחר מעשי טבח בנוצרים בביירות ובלבנון ב-1860 סברו שהפתרון לבעיית הנוצרים הוא להחליף את הנאמנות הדתית-עדתית בפטריוטיות סורית חילונית. אך הרעיון לא היה מקובל על רוב הנוצרים, שהעדיפו לכוון מדינה עצמאית. ואכן, ב-1861 נוצרה, כאמור, ישות מדינית נוצרית נבדלת - לבנון. לאחר התמוטטותה של האימפריה העות'מאנית במלחמת העולם הראשונה, תבעו לאומנים סורים לאחד את סוריה ב'גבולותיה הטבעיים' - מהרי הטאורוס שבצפון עד לרפיח ועקבה בדרום; מנהר הפרת במזרח עד

9 שם, עמ' 46.

10 המאמר, מכאן ואילך, מתבסס על הספר: שמעון גולן, **של"ג בלבנון - קבלת ההחלטות בפקוד העליון במלחמת "שלום הגליל"**, אמ"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, מודן ומשרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2017 (להלן: גולן, **של"ג בלבנון**). ההפניות במאמר זה מכוונות למקורות הראשוניים.

הים התיכון במערב. בגבולות האלה מהווה ממלכת ירדן של היום את חלקה הדרום-מזרחי של סוריה, 'פלסטיין' - את חלקה הדרום-מערבי, ולבנון - את חלקה המערבי. סוריה לא הכירה בעצמאותה של לבנון ואינה מכירה בה עד היום ולכן היא סירבה ומסרבת לכוון עימה קשרים דיפלומטיים כדי שהדבר לא יתפרש כהכרה בה כישות מדינית נפרדת.¹¹

נוסף על הגישה העקרונית הזאת, שאיפתה של סוריה להטיל את חסותה על לבנון נבעה גם ממכלול אינטרסים חיוניים שהיו לה בה - ביטחוניים, צבאיים, כלכליים ומדיניים. האינטרס הביטחוני היה הראשון במעלה - לפחות עד להתבססות שלטונו של חאפז אל-אסד. הסיבה לכך נעוצה במאבקים על השלטון בסוריה בין המנהיגים שהדיחו תכופות זה את זה. בשל חולשתה המדינית של לבנון ובשל החופש הפוליטי בה היא היוותה כר נוח לפריחתם של מוקדי התנגדות לשליט בסוריה - מוקדים שהשליטים פעלו לנטרלם.

במישור המאבק בישראל שאפה סוריה לשלב את לבנון בחזית עימות רצופה שתשתרע לאורכם של גבולותיה הצפוניים והצפון-מזרחיים של ישראל. החולשה הצבאית של לבנון הטרידה את הסורים: הם חששו שישראל תנצל זאת למהלכים דרך בקעת הלבנון, אשר יציבו איום מיידי על דמשק ועל מרכזי התעשייה בצפון - חומס וחמה.

במישור הכלכלי היו ניגודי אינטרסים בין סוריה, שנטתה למשטר סוציאליסטי ולכלכלה מתוכננת, ובין לבנון, שכלכלתה הייתה מושתתת על יוזמה פרטית. סוריה הייתה מעוניינת להטיל מכסי מגן על היבוא מלבנון, ואילו לבנון הייתה מעוניינת בהגבלות ובהיטלים מצומצמים ככל האפשר. הסורים שאפו, בין היתר, לפתח את נמל לדקיה, ואילו מעניינה של לבנון היה לשמור על מעמד הבכורה של נמל ביירות. כמו כן היו חילוקי דעות בנוגע לתנאי העסקתם של הפועלים הסורים הרבים בלבנון: הלבנונים היו מעוניינים להעסיקם בשכר נמוך ובתנאים ירודים ולמנוע התרה לפי חוק (לגליזציה) של שהייתם דרך קבע בה, ואילו סוריה תבעה ליצור בסיס חוקי ומסודר לשהייתם ולהחיל עליהם את חוקי העבודה הנהוגים בלבנון.

11 ראובן אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון (1975-1985)**, תל אביב: מערכות, 1986 (להלן: אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**), עמ' 11-14; איתמר רבינוביץ, "הפריזמה המשתנה: מדיניותה של סוריה בלבנון", בתוך: אבנר יניב, משה מעוז ואבי קובר (עורכים), **סוריה ובטחון ישראל**, תל אביב: מערכות, 1991 (להלן: רבינוביץ, "הפריזמה המשתנה"), עמ' 306.

על אלה נוסף ההיבט הפלסטיני: סוריה ראתה את עצמה כנושאת הדגל של הבעיה הפלסטינית וכבעלת החסות על התנועה הלאומית הפלסטינית. לאחר סילוק המחבלים מירדן והפיכת לבנון למרכז פעילותם גדלה חשיבותה של לבנון בהקשר הזה. סוריה הגישה למחבלים סיוע אינטנסיבי בנשק, באספקה, בהדרכה ובכסף כדי להעמיק את השפעתה עליהם, ובלמה את ניסיונותיהם של שלטונות לבנון לעצור את התבססותם בלבנון. בכך סייעה להפוך את המחבלים לגורם צבאי ופוליטי חזק במערכת הלבנונית, ותרמה לפרוץ המשבר ולמלחמת האזרחים.¹²

מלחמת האזרחים בלבנון ותחילת המעורבות הסורית בה

בראשית שנות השבעים של המאה העשרים התגבשו שני מחנות בציבור הלבנוני - האחד, בראשותה של העדה המרונית, ביקש לשמר את המצב הקיים (סטטוס קוו), והאחר, שעימו נמנו כמה גורמי כוח - סונים, אנשים בעלי תפיסה פאן-ערבית, אנשי שמאל, דרוזים ואנשי ארגון השחרור הפלסטיני - ביקשו לשנותו.¹³ כפי שמציין פרופ' אייל זיסר: "במהלך המלחמה לחמו מרונים בסונים; דרוזים במרונים; דרוזים בשיעים; שיעים בסונים; אבל גם מרונים, דרוזים ושיעים בבני עדתם שלהם".¹⁴ המשבר החל בתקרית אש שאירעה ב-13 באפריל 1975 בשכונת עין רומאנה שבמזרח ביירות בין אנשי המיליציה של הפלנגות ובין מחבלים מארגון החזית העממית לשחרור פלסטין בראשות ג'ורג' חבש. בעקבות התקרית היו חילופי אש בין שכונות נוצריות ובין שכונות מוסלמיות בבירה הלבנונית, ובאוגוסט 1975 הם התפשטו למקומות נוספים, בהם טריפולי וזחלה. בהתנגשויות הללו השתתפו אנשי המיליציות הנוצריות, בעיקר מהפלנגות וממפלגת הלאומיים הליברליים בראשות כמיל שַׁמְעוֹן מזה, ואנשי המיליציה של

12 שם, עמ' 305-306; אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 15-19; הדברים האלה מובאים בתמציתיות בספרו של דניאל אשר, **הפעלת כוח משוריין בהר - המעורבות הצבאית הסורית בלבנון (1975-1976)**, תל אביב: מערכות, 1985 (להלן: אשר, **הפעלת כוח משוריין בהר**); עמ' 10-13; על הגורמים שבלמו את הסורים מלממש את האינטרסים שלהם בלבנון עד לשנות השבעים ועל ההתפתחויות שגרמו להתערערות הבלמים בשנים 1970-1975 ראו: אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 21-24.

13 זיסר, **לבנון - דם בארזים**, עמ' 49-66.

14 שם, עמ' 67.

המוסלמים והשמאל, שהסתייעו במחבלים, בעיקר מחזית הסירוב, מזה.¹⁵ הממשל הלבנוני בראשות הנשיא פרנג'יה נמנע מלערב את הצבא במשבר מחשש שיתפורר. בשלב הזה, עד סוף 1975, הייתה מעורבותה של סוריה במשבר עקיפה. היא חתרה להרגעתו וניסתה לשכנע את הניצים להפסיק את ההתנגשויות ולהסכים לפתרונות פשרה. עם זאת היא המשיכה להעביר כמויות ניכרות של נשק ותחמושת למוסלמים, ובכך תרמה להסלמת ההתנגשויות. באותה תקופה נמנעה סוריה, כאמור, ממעורבות ישירה במלחמת האזרחים, למעט מקרה אחד: בספטמבר 1975 היא העבירה לאזור טריפולי שני גדודים פלסטיניים כדי להפסיק את הקרבות באזור. אומנם אחד הגדודים - גדוד מצבא השחרור הפלסטיני - הוצא בתוך זמן קצר לבקשת הממשל הלבנוני, אך התערבותו יצרה תקדים.¹⁶

השלב השני במלחמת האזרחים החל בינואר 1976. לפי הערכתו של ראש אמ"ן דאז, האלוף שלמה גזית, פתחו הנוצרים ב-4 בינואר במתקפה לאחר שהעריכו כי מערכת המשברים תוביל למשא ומתן כדי למצוא נוסחת פשרה חדשה, אשר תקבע את מערכת היחסים בין הנוצרים למוסלמים ואשר תבטל את מעמד הבכורה של הנוצרים. מטרת המתקפה הייתה לרכוש עמדות כוח לקראת המשא ומתן, מה גם שהעריכו שלא יהיה נוח לפתוח חזית חריפה נגדם בעת הדיון על המזרח התיכון, שנועד להיערך במועצת הביטחון של האו"ם ב-12 בינואר. המערכה החלה בהטלת מצור על שני מחנות פליטים - תל זעתר וג'יסר אל-בשא - החולשים על הכביש הראשי המוביל מביירות לג'ונייה - ובהשתלטות על מחנה הפליטים הקטן דַ'פֵּיהַ החוסם את הציר. השתלטות זו הביאה להצטרפותם של אנשי הפתח והצאעקה למערכה לצידם של המוסלמים וחזית הסירוב. תקפו הכוחות המוסלמיים והפלסטיניים רבעים נוצריים בביירות, כמה עיירות נוצריות מבודדות מדרום לבירה וכן את זחלה - המרכז הנוצרי בכביש ביירות-דמשק. הנוצרים המשיכו להתקדם קמעה בתוך ביירות, ואילו המוסלמים

15 לפי דברי ראש אמ"ן ב-25 בינואר 1976 בישיבת הממשלה (לצורך מחקר מלחמת שלום הגליל עברתי על סטנוגרמות של ישיבות הממשלה בתקופה שלפני המלחמה וקיבלתי סטנוגרמות של ישיבות הממשלה במהלכה. מזכירות הממשלה הטילה מגבלות שונות על אופן הבאת הדברים במחקר. לפיכך, למשל, לעיתים בהפניות לא מצוינים המועדים המדויקים של ישיבת הממשלה וכלל מספרי העמודים בסטנוגרמה. לאחר שנים התבקשנו להחזיר את החומר למזכירות הממשלה בלי להוטר עותקים מהרשימות ומהסטנוגרמות שבידינו, וכך עשינו); אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 29-27.

16 שם.

והפלסטינים נכשלו בהתקפותיהם. לפיכך נראה היה שמנקודת ראותם לא היה מנוס מלהדק את שיתוף הפעולה עם סוריה; לאחר שזו הכניסה גדודי צש"ף (צבא השחרור הפלסטיני) למערכה הוטתה הכף לצידם. בשלב הראשון, ב-19 בינואר, נכנסו שני גדודים ללבנון, ובמהלך השבוע שלאחר מכן נכנסו שני גדודים נוספים. בין היתר, כבשו המוסלמים והפלסטינים את דאמור ואת סעדית שמדרום לביירות. כך בשלו התנאים לקבלת התיווך הסורי, וב-22 בינואר הסכימו הצדדים להפסקת אש ולהסדר ראשוני, שביטל יתרונות שונים שהיו עד אז לנוצרים. בין השאר, ניטלו סמכויותיו של הנשיא, הנוצרי, למנות את ראש הממשלה ולהטיל וטו על החלטות הממשלה; מספר המוסלמים בפרלמנט הושווה למספר הנוצרים, ולא חולקו עוד משרות בהתאם למפתח עדתי. במישור היחסים בין ממשלת לבנון לפלסטינים הוסכם לחזור להסכם קהיר: המחבלים יכירו בריבונותה של ממשלת לבנון על כל שטח המדינה, ויותר להם להחזיק לוחמים ונשק בתוך תחומי המחנות, אך לא מחוץ להם; בד בבד תכיר לבנון באש"ף (הארגון לשחרור פלסטין) כבנציג החוקי היחיד של כל הפלסטינים בלבנון.¹⁷

לפי ניתוחם של רבינוביץ וזמיר, שלב זה החל משנוכחו מנהיגי המיליציות הנוצריות לדעת כי אין בכוחם להשיג את יעדיהם, ולכן פעלו להקים מדינה נוצרית נפרדת בהר הלבנון, החוף הצפוני ונתיב הגישה לנמל ביירות. סימני הצלחה ראשונים להגשמת התוכנית הזאת מזה, והצטרפותו המלאה והברורה של אש"ף באותו חודש ללחימה מזה, הם שהניעו את סוריה להתערב, לצד בעלי בריתה המסורתיים – המוסלמים, השמאל והמחבלים. עם זאת היא נמנעה מהתערבות ישירה, ולשם כך ניצלה את היחידות הפלסטיניות שבצבאה. באופן זה היא הטתה עד מרץ 1976 את הכף לטובת בעלי בריתה, רכשה מעמד דומיננטי בלבנון וניסתה לנצלו לאכיפת רפורמה מתונה, שתעניק למוסלמים ייצוג רב יותר וסמכויות במוסדות השלטון.¹⁸

לפי ניתוחו של אבי־רן, השלב הזה החל משפתחו המיליציות הנוצריות ביוזמה התקפית באזור ביירות, שכוונה בעיקר כלפי מחנות פליטים פלסטיניים כדי ליצור רצף טריטוריאלי נוצרי וכדי להבליט את העובדה שהלחימה מתנהלת בין לבנונים לפלסטינים, ולא בין לבנונים ללבנונים. ואכן באותה העת היו המחבלים לכוח העיקרי שנלחם במיליציות

17 דברי ראש אמ"ן, **התייעצות צבאית־מדינית**, 23 בינואר 1976 ו־25 בינואר 1976.

18 רבינוביץ וזמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון**, עמ' 24.

הנוצריות. הם הגיבו בהטלת מצור על יישובים נוצריים בבקעת הלבנון ובצפון לבנון, ואף כבשו כמה עיירות נוצריות שמדרום לביירות. הסורים ראו בחומרה את ההתפתחויות האלה, שכן הן הוכיחו כי מדיניות תיווכם נכשלה. באותה העת חל שינוי גם באסטרטגיה האזורית הסורית: בעקבות הסדר הביניים בין ישראל למצרים בסיני, שהושג בתיווכה של ארצות הברית בספטמבר 1975, הפסיקה סוריה להשתתף במאמץ האמריקאי להסדרים בשלבים עם ישראל ונקטה אסטרטגיה חדשה, שמטרתה הייתה לבודד את מצרים בעולם הערבי וליצור מוקד כוח בהנהגתה. בעיני סוריה, העולם הערבי, ארצות הברית וישראל, מידת הצלחתה של סוריה בטיפול במשבר בלבנון הייתה למבחן המעשי הראשון של האסטרטגיה הזאת.

עתה, בעקבות מגעים שקיימו עם נציגי הצדדים היריבים בהם נשיא לבנון, גיבשו הסורים מסמך תחיקתי, וב-14 בפברואר פרסם הנשיא פרנג'יה אותו כמסמך לבנוני רשמי ('מסמך הרפורמות'). המסמך הותיר בעינו את חלוקת המשרות הבכירות בין העדות, אך הגדיל את ייצוגם של המוסלמים בפרלמנט, הרחיב במידת-מה את סמכויותיו של ראש הממשלה המוסלמי על חשבון סמכויותיו של הנשיא הנוצרי, והעניק למוסלמים אפשרות להתמנות למשרות שעד אז היו חסומות בפניהם. בסוף ינואר הושג, בתיווך הסורים, הסכם בין הממשל הלבנוני לאש"ף, ובו נקבע בין היתר כי הארגון הפלסטיני יכבד את ריבונותה של לבנון, יסלק את 'הנשק הכבד' ממחנות הפליטים ויתאם את פעולותיו הצבאיות עם שלטונות לבנון; בתמורה, יימנע הממשל הלבנוני מלפגוע בביטחון הפלסטינים בלבנון.

בד בבד עם המאמץ לכפות הסדר פוליטי החלו הסורים במעורבות צבאית הדרגתית במלחמת האזרחים. בתחילה, ב-19 בינואר, שיגרו, כאמור, שני גדודי צש"ף לטריפולי ולזחלה כדי לסייע לשמאל לנוכח המתקפה הנוצרית, אך בהמשך, משדחו הפלסטינים והשמאל את המסמך התחיקתי, החלו להיאבק בהם. במחצית השנייה של מרץ החדירו הסורים גדודי קומנדו סדירים במסווה של מחבלים ושל צש"ף למוקדי הלחימה, וב-9 באפריל העבירו חטיבה משורינת לקרבת הגבול של סוריה ושל לבנון. משלא הצליחו לשים קץ ללחימה על ידי הפעלה משולבת של לחצים מדיניים ושל מעורבות צבאית מוגבלת, החלו במתקפה צבאית מסיבית. בשלב הראשון ניסו להשתלט במתקפת בזק, בימים 1-9 ביוני, על ביירות ועל צידון, אך בפאתי צידון ובאזור צופר הדפו כוחות מוסלמיים, כוחות שמאל וארגוני המחבלים את הכוח התוקף - דיוויזיה משורינת 3. לאחר הפסקת האש חזרו הסורים

להפעיל לחצים מדיניים ולנקוט פעולות צבאיות מוגבלות. בעקבות זאת בקיץ 1976 כיתרו הכוחות הסוריים והמיליציות הנוצריות את טריפולי, כוחות סוריים השתלטו על חלק ניכר מבקעת הלבנון, והמיליציות הנוצריות כבשו מחנות פליטים, בהם תל זעתר. בסתיו הנחיתו את השלב השני במתקפתם: מ-28 בספטמבר עד 17 באוקטובר 1976 הצליחו להשתלט על מאחזי השמאל והמחבלים בהר הלבנון ולהכניעם, התייצבו בפאתי ביירות וצידון, ושמו קץ למלחמת האזרחים.¹⁹

משגר רקטות גראד (122 מ"מ) מתנייע מדגם בי-אם-21. על דלת המשאית כתוב בערבית "כוח ההרתעה הערבי" (באדיבות דובר צה"ל).
המעורבות הסורית הגוברת במלחמת האזרחים בלבנון הציבה דילמה בפני מקבלי ההחלטות בישראל.

בימים 16-18 באוקטובר, ביוזמת סעודיה, התכנסה ועידה בריאד, ובה השתתפו נשיאי מצרים, סוריה ולבנון, אמיר כווית ומנהיג אש"ף. בוועידה הוחלט להפסיק את האש בלבנון ולהקים כוח הרתעה ערבי, שימנה 30 אלף איש, ואשר יוכפף לנשיא לבנון. בשלב הראשון היה הכוח אמור לפקח על סיום מלחמת האזרחים, ובין היתר, על פירוק הנשק הכבד; ובשלב השני היה אמור לפקח על יישומו בתוך תשעים יום של הסכם קהיר מ-1969. בהודעה המשותפת הודגש הצורך בהוצאת הנשק והתחמושת ממחנות הפליטים ובנסיגת המחבלים מהאזורים שאליהם נכנסו לאחר מלחמת האזרחים, בייחוד מהר הלבנון. ההחלטות האלה אושרו בוועידת הפסגה של ראשי מדינות ערב, שהתכנסה בקהיר בימים 25-26 באוקטובר. סוריה הזדרזה להכריז שהיא מעמידה 20 אלף מחייליה שבלבנון תחת פיקודו של נשיא לבנון, כחלק מכוח ההרתעה, ובכך הושלמה הלגיטימציה לנוכחותם של הכוחות הסוריים בלבנון.²⁰

סוריה הייתה ערה לכך שכדי שיצליחו מהלכיה בלבנון, עליה להבטיח שמעורבותה לא תביא להתנגשות עם ישראל. לפי ניתוחו של אבירן, לנגד עיני הנשיא אסד עמדו לקחי מעורבותה של ארצו בספטמבר 1970 בירדן. אז היא נאלצה להסיג את כוחותיה בשל תגובותיהן של ארצות הברית ושל ישראל: ישראל תגברה את כוחותיה ברמת הגולן ואיימה להתערב צבאית בירדן, וארצות הברית גיבתה את מהלכיה.²¹ כדי למנוע את הישנותו של תרחיש זה חתר אסד להשיג את תמיכתה של ארצות הברית במהלכיו ולמנוע הסתבכות צבאית עם ישראל.

19 דיווחי ראש אמ"ן ועוזרו למחקר במהלך התקופה הזאת, וכן: אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 29-34. פירוט הסיבות לעימות בין סוריה ובין מחנה השמאל, המוסלמים והמחבלים ושיתוף הפעולה שלה עם הנוצרים, ראו: שם, עמ' 37-58; זיסר, **לבנון - דם בארזים**, עמ' 72-76. פירוט המהלכים הצבאיים והלקחים מהם, ראו: אשר, **הפעלת כוח משורייני בהר**, עמ' 10-13. פירוט הלחימה במעורבותם של הכוחות הסוריים עד אוקטובר 1976 ראו: פסח מלובני, **מצפון תפתח הרעה, צבא סוריה - עלילותיו ומלחמותיו - מבט מדמשק**, המכון לחקר מלחמות ישראל, 2014 (להלן: מלובני, **מצפון תפתח הרעה**), עמ' 518-542. לפי מקור זה, ב־6 ביוני הורה הנשיא אסד לשר ההגנה טלאס "לנקוט את הצעדים הנדרשים כדי להביא להפסקת מלחמת האזרחים המדממת וההרג בין כל העדות, עד שכל הרובים יופנו נגד האויב ההיסטורי, הצבא הישראלי" (שם, עמ' 531-532). בעקבות זאת הורחבה מעורבותם של הכוחות הסוריים במלחמת האזרחים מאז עד ועידת ריאד (שם, עמ' 532-542).

20 אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 79-83; דברי סגן ראש אמ"ן, תא"ל יהושע שגיא, **ישיבת ממשלה**, 24 באוקטובר 1976 ו־31 באוקטובר 1976.

21 אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 63-65.

'הקווים האדומים' של ישראל ופעילותה מול ארצות הברית לנוכח המעורבות הסורית

באותה העת בישראל כיהנה ממשלה שבמרכזה מפלגת המערך. היא החלה לכהן באביב 1974 - לאחר התפטרותה של ראש הממשלה גולדה מאיר בעקבות ספיחי מלחמת יום הכיפורים. ראש הממשלה היה יצחק רבין, שר הביטחון - שמעון פרס, ושר החוץ - יגאל אלון. בעקבות פרסום הדוח החלקי של ועדת אגרנט ב-1 באפריל 1974 חלו חילופי אישים גם בצמרת צה"ל: הרמטכ"ל, רב-אלוף דוד (דדו) אלעזר, התפטר, ובמקומו מונה רב-אלוף מרדכי (מוטה) גור.

נושא ההתערבות הסורית בלבנון עלה לראשונה בשיחה בין שר החוץ לשגריר ארצות הברית בישראל מלקולם טון ב-17 באוקטובר 1975. לשאלת השגריר, מה תהיה תגובת ישראל למהלך כזה, השיב אלון כי הוא לא מצא לנכון לדון בממשלה בשאלה היפותטית. דעתו האישית היא שישראל לא תוכל לעבור על כך לסדר היום. הרושם הוא, הוסיף, שהסורים אינם מתכוונים להתערב בשל חששם מתגובת ישראל. עם זאת, מה שיהיה מקובל על הקהילה הנוצרית, יהיה מקובל גם על ישראל. אם הצבת כוח בין-ערבי בלבנון לפתרון המשבר תהיה מקובלת על הנוצרים, לא תוכל ישראל לשלול את הדבר, אך בתנאי שהכוח לא ימוקם בדרום לבנון.²²

כאשר באמצע ינואר 1976 הגיעו ידיעות על כניסת גדודי צש"ף ללבנון, גרס שר החוץ שמהלך זה עלול להיות צעד ראשון בהידרדרות המצב מול סוריה. אומנם, הוא אמר, זה אינו כוח סורי ישיר, אך ברור שאת הכוח שנכנס ללבנון שלחו הסורים. לפיכך, סבר, על ישראל להגיב - הן לגופו של עניין והן כדי לשמור על אמינותה. אם לא תביע התנגדות לכך, ולו באמצעים מדיניים, אפילו חשאיים, תאבד ישראל את אמינותה ככוח הבולם את חדירת סוריה ללבנון. שר החוץ העריך כי הסורים לא יוכלו לשקול חדירה גלויה ללבנון בלי להביא בחשבון שהדבר יגרור חדירה של ישראל, אפילו עד הליטני. הוא העריך שהדרך הטובה ביותר להרתיע את הסורים מלשלוח כוחות נוספים היא פעולה באמצעות האמריקנים. בהתאם להצעתו, שאותה קיבל ראש הממשלה, הביעה ישראל לפני ארצות הברית את דאגתה מחדירתם של שני גדודים צש"ף ללבנון, הבהירה שהיא רואה בכך שלב ראשון של חדירה

²² משרד ראש הממשלה, **התפתחות עמדת ישראל בעניין לבנון**, 26 בינואר 1977 (להלן: **התפתחות עמדת ישראל בעניין לבנון**).

סורית ללבנון, ושאלה מה בדעתה לעשות.²³ ב־21 בינואר אישרה ארצות הברית כי היא רואה בצעד הסורי מפנה רציני, והודיעה שתזהיר את סוריה מפני התערבות בלבנון. היא הבהירה שהיא שוללת כל התערבות חיצונית בלבנון, וביקשה מישראל התאפקות מרבית.²⁴ נראה שפעולותיה של סוריה באותו השלב כגורם מייצב, כמו גם שיתוף הפעולה שלה עם הנוצרים, הקשו על ישראל להתנגד להן, וב־23 בינואר היא הבהירה לארצות הברית: "ביודענו את אופייה של הפעולה הסורית הנוכחית, אין ישראל מתכוונת בשלב הזה להגיב ולנקוט אמצעים הנראים לנו כמתחייבים מעצם הנוכחות הסורית הצבאית שם". עם זאת, נאמר, ישראל לא תסבול התפתחות שפירושה נוכחות קבע סורית בלבנון תוך ניסיון לשלב את לבנון במערך הסורי.²⁵

נראה כי במדיניותה, שחתרה לשמור על המשטר הלבנוני הישן, הצליחה סוריה להשיג בהדרגה את תמיכתה של ארצות הברית, הן במהלכה המדיניים והן במעורבותה הצבאית. נראה שעמדה זו של האמריקנים התגבשה בעקבות המסמך התחיקתי. המסמך עלה בקנה אחד עם תפיסתם, שלפיה תביעות המוסלמים בלבנון מוצדקות, ויש להיענות להן באמצעות רפורמות מתונות.²⁶

ב־23 במרץ שיגר אסד שדר לארצות הברית, ובו הודיע כי התקדמות מדינית בלבנון אינה אפשרית ללא כניסת צבא סוריה אליה, וכי הנשיא פרנסיס עזמו ביקש מהסורים להיכנס לשם כדי להפריד בין הכוחות הניצים. כאשר תושג ההפרדה, צוין בשדר, יצאו הכוחות הסוריים.

למחרת העבירה ישראל את תגובתה הרשמית לשדר, וציינה כי היא מעוניינת בהפסקת שפיכות הדמים בלבנון ובהצלת העדה הנוצרית, אך אין לה אמון בכוונותיה של סוריה, אשר גרמה להתלקחות בלבנון, והיא

23 הפנייה לארצות הברית – שם; הצעת שר החוץ, **התייעצות צבאית מדינית**, 19 בינואר 1976; החלטת ראש הממשלה, שם.

24 **התפתחות עמדת ישראל בעניין לבנון.**

25 שם.

26 אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 63. כך, למשל, ב־14 במרץ 1976 ציין שר החוץ יגאל אלון כי העובדה שסוריה היא היחידה שהביאה את הצדדים – הן על ידי שימוש בכוח והן על ידי פעילות דיפלומטית – להידברות ולהסכמה על שינוי באמנה הלאומית, הקנתה לה יוקרה רבה בעולם. רבים נשמו לרווחה עקב הצלחתה זו, והיא זכתה על כך למחמאות פומביות, גם מצד ארצות הברית וצרפת.

מתנגדת להתערבותה החד-צדדית; ישראל אינה מאמינה שסוריה תוציא מרצונה הטוב את כוחותיה מלבנון. אם תחדיר סוריה כוחות ללבנון, תצטרך ישראל לקיים נוכחות שקטה ככל האפשר בעמדות אסטרטגיות מעבר לקו הנוכחי, ולפנות את כוחותיה משם רק כשתחלוף הסכנה - לאחר פינוי הצבא הסורי מלבנון.

כאשר קיבל מזכיר המדינה של ארצות הברית הנרי קסינג'ר שדר זה, סיפר לשגריר ישראל שמחה דיניץ על פנייה ראשונה של סוריה לארצות הברית לשיתוף פעולה. הוא הודיע שהסורים יישאלו בכמה כוחות מדובר וכמה זמן יישארו בלבנון, וביקש הבהרות מישראל בנוגע לשדר. בין היתר, היא הבהירה כי לא תוכל להשלים עם התערבות צבאית סורית בתנאים האלה: חדירה צבאית גלויה ומוצהרת; הימצאות כוחות רגלים (אפילו לא גלויים) בהיקף גדול יותר מכוח חטיבת; הכנסת כלי נשק כבדים, בהם טילי קרקע-אוויר; והפעלת כוחות אוויר וים. כמו כן הובהר כי ישראל לא תשלים עם תנועת כוחות סוריים מעבר לקו 10 ק"מ מזרוע לציר דמשק-ביירות, וכי היא תפעל בלבנון בהתאם לצרכיה עד לביטול הצעדים הנוגדים לתנאים דלעיל, תוך הימנעות מפגיעה באזרחים וביושבים.

בסוף מרץ ובתחילת אפריל 1976 נוהלו מגעים אינטנסיביים בין ישראל לארצות הברית כדי להבהיר את עמדותיהן בנוגע למעורבותה של סוריה. ב-9 באפריל הגיעו ידיעות על כניסת חטיבה משורינת סורית ללבנון ועל התחפרותה בתוך שטחה, וישראל הביעה את תמיהתה על כך. בהקשר זה העלה שר החוץ בפעם הראשונה את המושג 'הקו האדום'. בפגישה עם שגריר ארצות הברית בישראל ב-11 בחודש אמר אלון כי הוא רואה בפעילותם של הסורים קו אדום ואולי הם אף חצו אותו. לפיכך הדבר מחייב את ישראל להערכת מצב מחודשת וייתכן שמחייב אותה אף לנקוט צעדי נגד.²⁷

בצמרת המדינית-ביטחונית של ישראל נשקלו היתרונות והמגבלות הכרוכים בהצגת הקווים האדומים לארצות הברית. כך, למשל, בדיון שנערך בתחילת מאי 1976 גרס שר הביטחון שמעון פרס כי יש להבהיר מהו הקו האדום מבחינת ישראל; שניים מהתנאים הכלולים בו הם שכוחות סוריים לא ייכנסו להר הלבנון ולא יגיעו דרומה מכביש ביירות-דמשק. לעומתו התנגד ראש הממשלה יצחק רבין להגדרת קווים אדומים כדי

27 התפתחות עמדת ישראל בעניין לבנון.

להימנע מלכבול את ישראל לקווים אלה.²⁸ בספרים שנכתבו לאחר זמן בידי מעורבים בהתרחשויות אלה צוינו הקווים האדומים שהגדירה ישראל באותה עת. רבין כתב שהקו הגאוגרפי שורטט על המפה - מזרוע לצידון ובקו ישר מערבה, כ־25 ק"מ מצפון לנהר הליטני.²⁹ האלוף אברהם טמיר, ראש אגף התכנון במטכ"ל באותה עת, כתב כי הקו הגאוגרפי ששורטט במפה הותווה במרחק של 25-30 ק"מ מגבול ישראל-לבנון, וכמו כן אסרו הקווים האדומים על הסורים להציב טילי קרקע-אוויר וקרקע-קרקע בלבנון ולהפעיל מטוסי קרב בשטחה. לדבריו, ישראל דאגה לכך שארצות הברית תיידע את סוריה באשר למדיניות הקו האדום, ובמפה שורטט הקו - מזרוע לצידון ובקו ישר מערבה, ובמרחק כ־25 ק"מ מצפון לנהר הליטני.³⁰

ראש ממשלת ישראל יצחק רבין ומזכיר המדינה האמריקני הנרי קיסינג'ר בפגישה בירושלים, פברואר 1975 (צלם: סער יעקב; באדיבות לשכת העיתונות הממשלתית). מזכיר המדינה האמריקאי שימש מתווך בין ישראל לסוריה באשר להבנות 'הקו האדום'.

28 **דיון בנושא לבנון**, 2 במאי 1976.

29 יצחק רבין, **פנקס שירות**, תל אביב: ספריית מעריב, 1979 (להלן: רבין, **פנקס שירות**), עמ' 503.

30 אברהם (אברשה) טמיר, **חייל שוחר שלום**, תל אביב: הוצאת עידנים, ידיעות אחרונות, 1988 (להלן: טמיר, **חייל שוחר שלום**), עמ' 138-139. שר הביטחון במלחמת שלום הגליל אריאל שרון טען בהרצאה שנשא חמש שנים לאחר המלחמה: "האירוע החמור ביותר מבחינתנו התרחש ב־1976, עם כניסת צבא סורי ללבנון, ובהסכמה למעשה של ממשלת ישראל דאז. אירוע זה שינה באופן בסיסי, לרעה, את מצבנו הביטחוני, בראיית מלחמה כוללת כמו בראיית הביטחון השוטף" (**עובדות כהווייתן על מלחמת לבנון**, הרצאת השר אריאל שרון במרכז למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל אביב, 11 באוגוסט 1987 - להלן: **עובדות כהווייתן**, עמ' 4). "שגיאת 1976", אמר שרון, "הייתה בשורש בעיית לבנון כפי שמצאה אותה הממשלה החדשה ב־1977, כאשר כל ניסיון להתמודד עם סכנת המחבלים המתעצמת כרוך אוטומטית בסכנת התנגשות כזו או אחרת עם הסורים" (שם).

במהלך מתקפת הבזק הסורית ב־6 ביוני 1976 הבהיר ראש הממשלה רבין את הקו האדום של ישראל בנוגע למעורבות סוריה בלבנון:

"הקו האדום" אינו קו גיאוגרפי גרידא. קביעתו נגזרת מהשיקול הביטחוני. שיקול זה מורכב מהצירוף של ארבעה מרכיבים והשתלבותם זה בזה: א. מגמת הכוחות הסוריים והגורם נגדו הם פועלים באותו שלב; ב. מקום פעולתם ופריסתם; ג. עוצמתם; ד. משך שהותם במקומות השונים.³¹

נראה שהקו האדום הזה התגבש בהדרגה. בסוף 1975 ובתחילת 1976, כשהסתמנה תחילתה של מעורבות סורית בלבנון על ידי שליחים בהנהגה, רווחה הדעה הצבאית־מדינית של ישראל כי כל עוד כוחות סוריים אינם מעורבים ישירות, אל לה לישראל להתערב צבאית בלבנון, אולם כאשר ייכנסו כוחות סוריים ללבנון, לא יהיה מנוס מהתערבות צבאית.³² תפיסה זו עמדה למבחן באביב 1976, כאשר הסורים שיגרו כוחות שסייעו לנוצרים. אלוף פיקוד הצפון, האלוף רפאל איתן, טען כי כאשר הזהירה ישראל שתגיב בכוח על מעורבות פעילה של סוריה, היא לא התייחסה כלל למגמת המעורבות, ולפיכך אין להתעלם מעצם כניסתם של הכוחות הסוריים - תהיה מגמתה אשר תהיה; מה גם שאי־התערבות של ישראל תאפשר לסורים לגלגל את התהליך לכל כיוון שיחפצו, ובכלל זה להשתלט על לבנון ולהפוך את גבולה לקו עימות. עם זאת באותו דיון אמר כי אם ההערכה היא שמגמת הסורים להשקיט ולהרגיע את המצב, יש לתת לגורמים המעורבים להרוג איש את רעהו, אך אם ההערכה היא שהם הכניסו את הכוחות ללבנון כדי להשאירם שם וכדי להפוך את גבול לבנון לקו עימות - יש להתערב.³³

ואכן, בשלב הזה כבר נבחנה תגובתה של ישראל על פי קנה המידה של מגמת המהלכים הסוריים ועל פי שאר קני המידה שפירט ראש הממשלה המובאים לעיל. כך, למשל, בדיון שכונס ב־2 ביוני - עם פתיחת המתקפה הסורית - אמר אלוף אביגדור (ינוש) בן־גל, שהחליף את איתן בתפקיד אלוף פיקוד הצפון, כי ישראל לא הגיבה במועד על כניסת הכוחות הסוריים. הוא טען שעתה ישראל מתרגלת לנוכחותם ומשלימה עם מהלכים שבעבר הלא

31 ישיבת ממשלה.

32 כך, למשל, טען הרמטכ"ל רב־אלוף מרדכי גור בכמה פגישות עם שר הביטחון, בהן דיונים על לבנון מתחילת נובמבר 1975 עד אמצע ינואר 1976.

33 לשכת שר הביטחון, התייעצות בעניין לבנון, 22 במרץ 1976.

רחוק הייתה נזעקת בעטיים, שהסורים קובעים עובדות בדרך לתהליך ההיסטורי שאליו הם שואפים - השתלטות על לבנון ויצירת סוריה רבתי - ושעל ישראל למנוע מסוריה להפוך לגורם דומיננטי בלבנון. השתלטות על השטח עד הליטני תאפשר למנוע את תפיסתו בידי כוחות סוריים או את הפיכתו למקלט למחבלים הבורחים מפניהם. הרמטכ"ל השיב לבן-גל שכוחות סוריים לא ייכנסו לדרום לבנון, שכן הם חוששים מתגובת צה"ל. אם אכן יימנעו מלהדרים ויכוננו מדינה לבנונית כפופה להם, לא תהיה לישראל אמתלה להתערב. רב-אלוף גור גרס שמדינת ישראל אינה יכולה לפעול צבאית, אלא במקרה שיהיה ברור כי לא הייתה לה ברירה.³⁴

מעת לעת במהלך התקופה הזאת בחנה הצמרת המדינית-ביטחונית את ההתפתחויות והסיקה שלנוכח המצב אין מקום להתערבות צבאית של ישראל בלבנון. המסקנה הזאת נסמכה על ארבעה נימוקים:

1. לא נוצר איום ביטחוני על ישראל בלבנון;
2. התערבות ישראל בלבנון עלולה לאחד את העולם הערבי נגדה;
3. ההתערבות הזאת עלולה לגרום לעימות עם מדינות שונות, ובייחוד עם ארצות הברית, אם הדבר לא יתואם עימן;
4. "חציית גבול אינה טיול בארץ חופשית; בלבנון חיים מאות אלפי ערבים, ולישראל לא חסרה תוספת אוכלוסייה ערבית".³⁵

ב-25 ביולי 1976 קבע ראש הממשלה כי מדיניותה של ישראל בנוגע ללבנון מתבססת על ארבעה עקרונות:

1. מאמצים למנוע מכוחות סוריים ומכוחות אנטי-ישראליים אחרים להתבסס בדרום לבנון;
2. נכונות לסייע לנוצרים אם הם ירצו להיאבק, בלי לקבל אחריות ומחויבות פוליטית כוללת להתפתחויות;
3. חיזוק גורמים בדרום לבנון, המעוניינים בקשרים עם ישראל - הן חיזוק צבאי והן סיוע אחר;
4. התייחסות לאירועים בלבנון מתוך השיקול העיקרי - ביטחון ישראל.³⁶

34 לשכת שר הביטחון, **האירועים בלבנון**, 2 ביוני 1976.

35 **ישיבת ממשלה**.

36 שם.

באותה השנה, 1976, החלה מעורבות פעילה של ישראל בלבנון, וזו התבטאה בסיוע לנוצרים המרונים - אנשי כמיל שמעון והפלנגות בראשות פייר ג'מייל - במרכז לבנון ולתושבי כפרי הגבול הסמוכים לגבול ישראל-לבנון בדרום. בין היתר, היא שלחה למרונים נשק כבד, תותחים וטנקים, ובאמצעותם הצליחו לעמוד מול המוסלמים.³⁷ המרונים לחצו על ישראל להעמיק את מעורבותה, אך היא הבהירה להם כי אם ירצו להילחם על קיומם ועל מעמדם, תעזור להם ישראל בנשק, בציווד ובאימונים, אך לא תעשה את המלאכה במקומם.³⁸ ראש הממשלה רבין פסק כי חובתה של ישראל לסייע לנוצרים בלבנון, אך בלי שישתמע מכך כי היא מתכוונת לקבל על עצמה את האחריות לגורלם. מדיניותה התבססה על העיקרון "לעזור להם לעצמם".³⁹

בעקבות הסכמי ריאד וקהיר (ראו לעיל) נהרו מחבלים רבים לדרום לבנון, ועקב כך התרבו ההתנגשויות ביניהם ובין תושבי האזור. ב-21 בנובמבר 1976 חידשו המחבלים את פעילותם נגד ישראל וירו קטיושות על נהרייה מהגבול הסמוך לראש הנקרה. כמו כן היו ידיעות כי כוונת הסורים לשלוח כוחות סוריים או בין-ערביים לדרום לבנון - לצור ולנבטייה - במסגרת יישום ההסכמים האלה ועשיית סדר בלבנון.⁴⁰ ישראל הדגישה לפני ארצות הברית כי לא תוכל להשלים עם התבססותם מחדש של המחבלים בדרום לבנון ובפתחלנד. אומנם היא לא תיגרר למלחמה בכפרים הנוצריים שבקרבת הגבול, אך לא תוכל להשלים עם כך, בין היתר, בשל מחויבותה ההומניטרית לנוצרים. כמו כן הודיעה ישראל שלא תסכים לכניסת כוחות סוריים או בין-ערביים לדרום באמתלה של עשיית סדר שם.⁴¹ העמדה הזאת הובהרה לארצות הברית, בין היתר, בפגישות שקיים ראש הממשלה עם שגרירה בסוף נובמבר 1976. בפגישה שנערכה לבקשת השגריר טון ב-21 בנובמבר הבהיר רבין כי האופן שבו נפרס צבא סוריה בארצו ובלבנון חושף אותו בכל חולשתו בפני צה"ל; בפריסה הזאת, במרחב שבין גבול ישראל

37 רפאל איתן, **סיפור של חייל**, תל אביב: ספריית מעריב, 1985 (להלן: איתן, **סיפור של חייל**), עמ' 153. הסיוע שהעניקה ישראל לנוצרים בצפון לבנון מאפריל 1976 עד אוקטובר 1981 מפורט בנספח של המסמך **המערכת הלבנונית**, עמ' 62-74.

38 איתן, **סיפור של חייל**, עמ' 154.

39 רבין, **פנקס שירות**, עמ' 503. דברי ראש הממשלה, **ישיבת ממשלה**, 23 בנובמבר 1976. יגאל אלון הוא שטבע את המשפט: "אנחנו צריכים לעזור ללבנון לעצמה" (**דין בנושא לבנון**, 2 במאי 1976). פירוט הקשרים הראשונים ראו: גולן, **של"ג בלבנון**, עמ' 37-40.

40 דברי ראש אמ"ן, **ישיבת ממשלה**, 23 בנובמבר 1976.

41 **התפתחות עמדת ישראל בעניין לבנון**.

לדמשק, ערוך כוח בעוצמה הקטנה ביותר שהייתה אי פעם, והוא אינו יכול לבצע כל פעולה צבאית מאיימת על ישראל. ראש הממשלה הציע לנצל את חולשתה הצבאית של סוריה, את חולשתה המדינית, הנובעת מרצונה להשיג הישג מדיני, ואת העובדה שנשיא לבנון, הנוצרים ואש"ף משתפים פעולה ביניהם, ולתבוע מסוריה כי צבאה לא יגיע לדרום לבנון ולא יאפשר למחבלים להתרכז שם ולפעול נגד ישראל.⁴² בפגישה נוספת, שנערכה ביניהם כעבור יומיים, ב-23 בחודש, ביקש רבין לברר האם אליאס סרפ'יס, שהחל לשמש נשיא לבנון ב-23 בספטמבר 1976, יוכל להסמיך את הכוחות השיעיים-נוצריים לפעול מטעמו בדרום לבנון ולשלוט בשטח, והאם ארצות הברית תוכל לקבל ערובות מוצקות, רשמיות וחד-משמעיות ממנו ומהסורים שיפעלו למנוע כל פעילות של מחבלים מדרום לבנון באמצעות כוח לבנוני מוגבל, ללא שריון וללא נשק כבד, שייכנס לצור ולנבטייה. ראש הממשלה הבהיר שאין טעם לשגר את הכוח ללא התחייבות זו. כמו כן ביקש רבין לברר האם ארצות הברית תגבה את פעילותה של ישראל במקרה שההתחייבויות יופרו והמחבלים ימשיכו בפעילותם.⁴³

באותו יום ממש, 23 בספטמבר, הודיע מזכיר המדינה קיסינג'ר לשגריר ישראל דיניץ שהסורים מתכוונים לשלוח כוח לצור. עתה הועמד הקו האדום במבחן. ראש הממשלה ביקש מקיסינג'ר שיעשה ככל יכולתו לעכב את הסורים מלהיכנס לצור עד לבירור שאלותיו. בתחילת דצמבר הבהיר הנשיא סרפ'יס שאין באפשרותו להכיר בכוחות הנוצריים שבדרום, אך אינו יכול גם לשלוח כוחות לבנוניים לדרום מייד. לדבריו, הפתרון הוא להפעיל את הכוחות הערביים (כלומר, הסוריים) שתחת פיקודו. תשובת ישראל שללה לחלוטין מתן היתר לכוח סורי או בין-ערבי לחדור לדרום לבנון.⁴⁴

בדצמבר 1976 הבהירה ישראל חד-משמעית לארצות הברית, ובאמצעותה לשאר הגורמים המעורבים, כי לא תשלים עם חדירה של כוחות סוריים או בין-ערביים לדרום לבנון ועם פעילות מחבלים נגדה משם. ממשלת ישראל הייתה ערה לכך שתיתכן סתירה בין שני הדברים, שכן ידעה כי יהיה קשה למנוע פעילות מחבלים בלי שכוח סורי או בין-ערבי יתמקם בנבטייה ובצור,

42 ישיבת ממשלה.

43 שיחת טלפון רה"מ-שהב"ט, 23 בנובמבר 1976 בשעה 16:50, רשם: תא"ל אריה בראון; התפתחות עמדת ישראל בעניין לבנון.

44 התפתחות עמדת ישראל בעניין לבנון.

המשמשות בסיסי מחבלים. אולם לנוכח חשש מתקדים של נוכחות סורית - גלויה או מוסווית - בדרום לבנון ובשל חשש שנוכחות זו תהיה לקבועה, בחרה ישראל למנוע זאת כליל, גם בהתבסס על ההנחה שכשם שהצליחה בעבר להתמודד עם נוכחותם של מחבלים רבים בדרום לבנון, היא תצליח בכך גם בעתיד. לפיכך היא החליטה, כאמור, להתנגד להגעת כוח סורי או בין-ערבי לדרום, והביעה את התנגדותה מפורשות.

המצב עמד בעינו עד למחצית השנייה של ינואר 1977. ב-23 בו החלו כוחות סוריים לנוע לעבר נבטייה. כמה ימים קודם לכן, ב-20 בחודש, התחלף הממשל האמריקני; ג'ימי קרטר הדמוקרטי החל לשמש נשיא ומינה את סירוס ואנס לתפקיד מזכיר המדינה. בישראל העריכו כי המהלך הסורי נועד לבחון את תגובותיהן של ארצות הברית ושל ישראל עם תחילת כהונתו של הממשל האמריקני החדש: מחד גיסא, יהיה לסורים קשה להסיג את הכוחות לאחר שדבר המהלך פורסם ברבים, ומאידך גיסא, חוסר תגובה מצד ישראל עלול לפתוח פתח להמשך 'זחילה' של כוחות סוריים לדרום לבנון. ראש הממשלה, שר הביטחון והרמטכ"ל היו תמימי דעים: העמדת כוח מול כוח לא תעזור, ולכן מוטב לפעול באמצעות ארצות הברית, להודיע לה על חציית הקו האדום על ידי סוריה, להדגיש לפנייה שישראל אינה מעוניינת להעלות את המתח ולבקשה לפעול להסגת הכוח.⁴⁵ השגריר דיניץ הבהיר לוואנס כי ישראל רואה במהלך ניסיון לבחון את מידת שיתוף הפעולה בינה ובין ארצות הברית, ולכן היא מבקשת כי תפנה לסוריה בחשאיות כדי שתסיג את כוחותיה מנבטייה. עתה החלו מגעים רבים בין ישראל-ארצות הברית-סוריה ובין לבנון במאבק על הקו האדום. הסורים השיבו שהם פועלים בפיקוח הלבנונים ובסמכותם, שמטרתם להגן על הנוצרים מפני המחבלים, ושהם יודיעו האם בכוונתם לשלוח כוחות לצור. אולם ישראל חזרה והבהירה כי המהלך חורג מן הפרמטרים המקובלים עליה, וביקשה שוב שהאמריקנים ישפיעו על סרפ'יס להוציא את הכוחות. ארצות הברית סברה שנסוגת סרפ'יס תחת לחץ תחלישו, ביקשה הבהרה בנוגע לאיום הטמון במהלך הסורי והציעה כי תבהיר ללבנון כי לא יהיו מהלכים נוספים וכי החיילים הסורים יוצאו מלבנון ברגע שהתנאים יאפשרו זאת. ישראל השיבה כי הסכנות במהלך הזה הן הפרת המאזן האסטרטגי הטמונה בו והיותו תקדים מסוכן. היא הביעה את הסכמתה להוצאת הכוחות

45 הערכת מצב לבנון בלשכת שר הביטחון ביום 24 ינו' 77.

הסוריים בתוך כמה ימים - אם יש צורך בדחייה כזאת - אך ביקשה לקבל מידע על מועד הוצאתם. עד אז, הבהיר שר החוץ, תיאלץ ישראל לתגבר את כוחותיה. עתה החל משא ומתן להיכן ייסוג הכוח הסורי, ובסופו של דבר הוסכם שייסוג לעישייה. ניסיונם של הסורים לכרסם בקו האדום נתקל בהתנגדותה של ישראל, ובתיווכה של ארצות הברית הוסכם להסיג את הכוחות הסוריים מנבטייה. מאותה עת הוצב הכוח הסורי הדרומי ביותר בעישייה, בהסכמתה של ישראל.

הדאגה העיקרית של ממשלת ישראל נבעה לא מעצם נוכחותו של כוח סורי בנבטייה, אלא מהתקדים שנוצר עם הצעד החד-צדדי שנקטו הסורים, בלי להודיע עליו מראש - בניגוד לדפוס היחסים שהיה קיים עד אז.⁴⁶ יעדה של ישראל היה להגיע להבנה, בין כתובה ובין בעל-פה, בנוגע למיקום הקו שמדרום לו לא יימצא צבא בין-ערבי.⁴⁷ בינואר 1976 הבהיר ראש הממשלה למזכיר המדינה כי אם ללבנון ייכנסו כוחות ערביים בהיקף שיהיה בו כדי לאיים על ביטחונה של ישראל, או בכוונה מאיימת, לא מן הנמנע שישראל תפעל להגיע לשליטה ביטחונית על כל השטח שעד הליטני. קיסינג'ור ביקש שלא ייעשה דבר בלי לערב את ארצות הברית. בהמשך העבירה ישראל לארצות הברית הבהרות בנוגע להיקף הכוח ולקו המהווים מבחינתה איום על ביטחונה. בשלב הראשון, ב-21 ביוני, כאשר החלו כוחות סוריים להיכנס ללבנון, הוגדר הקו הזה כ-10 ק"מ מדרום לכביש ביירות-דמשק; בשלב השני - באוקטובר-נובמבר - הוגדר קו צידון-ג'יזין-כפר משכי כקו שהימצאותם של כוחות ערביים זרים מדרום לו תהווה הפרה של הקו האדום.

הגדרת הקו האדום באה בתגובה על כך שהאמריקנים הציגו לפני ישראל את תפיסתן של סוריה ולבנון בנוגע לשליטה בדרום לבנון. הן גרסו כי יש הכרח שכוח של ממש ימוקם בנבטייה ובצור, שכן בלעדיו קשה יהיה להשתלט על הפלסטינים בדרום. מבין שתי האפשרויות - אי-שליטה בפלסטינים בדרום או כניסת כוח זר עד סמוך לגבולה - העדיפה ישראל את הראשונה.⁴⁸ עתה הועמד העניין במבחן: במהלך מדיני נחוש, בלא לערב כוח צבאי, השיגה ישראל את יעדה, והכוח הסורי שהדרים חזר צפונה. ב-12 בפברואר 1977 נסוגה הפלוגה הסורית מאזור נבטייה, ואת מקומה תפסה פלוגת זינדרמריה לבנונית.⁴⁹

46 התפתחות עמדת ישראל בעניין לבנון.

47 ישיבת ממשלה.

48 ישיבת ממשלה.

49 אבירן, המעורבות הסורית בלבנון, עמ' 65-66.

באותה תקופה פעלו הנוצרים בדרום לבנון כדי ליצור רצף בין שתי המובלעות - האחת באזור מרג' עיון-קליעה, והאחת בגזרה המרכזית. רוב הכפרים בשטח זה היו שיעיים, והתנדנדו בין תמיכה במחבלים ובין הצטרפות לכוחות הפועלים נגדם. כשהעריכו תושבי העיירה הגדולה אל-ח'יאם שהנוצרים חזקים יותר, הם רמזו שיהיו מוכנים לקבל את חסותם; וכך השתלטו הנוצרים ב-12 בפברואר 1977 ללא קרב על אל-ח'יאם. כאשר הרגישו חזקים דיים, המשיכו להשתלט על כפרים נוספים, בהם טייבה ועין אבל, בלי לעורר תשומת לב. פעילותם זו נעשתה בלא לבקש את רשותה של ישראל, והמחבלים, שלא רצו לוותר על מאחזיהם, ערכו התקפות נגד, ובין היתר השתלטו על אל-ח'יאם.⁵⁰

ישראל העריכה כי לנוצרים הייתה תחושה מדומה של יתרון, ולכן חרגו מעבר ליכולתם. הוערך שהסורים נתנו למחבלים את ההיתר הפוליטי לפעול, אך הקפידו שלא להתערב במישרין. נציגי ישראל הגדירו לפני האמריקנים ארבעה תנאים שישראל לא תסבול: כניסת כוחות בין-ערביים אל מדרום לקו שדובר עליו; פיגועים בישראל - בין על ידי חדירות ובין על ידי הפגזות וירי מטולים רקטיים (מטל"רים; כלומר, קטיושות); התנכלות לנוצרים בדרום לבנון; והפרעה לפעילות 'הגדר הטובה'.⁵¹

לפי ניתוחו של אבירן, הסורים הצליחו לנטרל את הסיכון הישראלי בהדרגה באמצעות מדיניות זהירה ומחושבת שהתבססה על ארבעה יסודות עיקריים: ההבנה שהושגה בין הסורים ובין המחנה הנוצרי לעומת הקרע ביניהם ובין הפלסטינים והשמאל; השגת תמיכתה של ארצות הברית במהלכיהם; הכרתם למעשה (דה-פקטו) באינטרס של ישראל בדרום לבנון; וההדרגתיות של תהליך מעורבותם הצבאית.⁵² אומנם התנגדות ישראל התנגדה עקרונית להשתלטותה של סוריה על לבנון ולהיווצרות תקדים של נוכחות כוחות סוריים בה, העלול לאיים על גבולה הצפוני ולהאריך את חזית העימות, אך אי-נכונותה להיגרר למעורבות צבאית ישירה והסתפקות במדיניות של "לעזור לנוצרים לעזור לעצמם" לקבל אחריות פוליטית וצבאית מוחלטת על גורלם יצרו בסיס פעולה נוח לסורים, שמעורבותם הוצגה בתחילה כמכוונת להציל את הנוצרים. גישתה האוהדת של ארצות

50 ישיבת ממשלה.

51 ישיבת ממשלה.

52 אבירן, המעורבות הסורית בלבנון, עמ' 65-66.

הברית לפעולותיה של סוריה בלבנון, הסכמת סוריה לקו האדום שהציבה ישראל והערכת ישראל שהסתבכותה של סוריה בלבנון מחלישה אותה צבאית הקשו עליה למנוע את מעורבותה של סוריה בלבנון, ובלית ברירה הסתפקה בניסיונות לאתרה - מבחינת סוגי הכוחות שייכנסו ללבנון, גודלם, ציודם, אזורי השפעתם ומשך זמן שהייתם בלבנון.⁵³

חילופי שלטון בישראל; שינויים בתמיכת סוריה במחנות הניצים שבלבנון

בשנת 1977 אירעו שני אירועים בעלי השפעה ניכרת על המערכת: בעקבות הבחירות במאי 1977, לראשונה מאז הקמת מדינת ישראל, החליפה מפלגת הליכוד את מפלגת המערך כמפלגה הגדולה, וראשה מנחם בגין כונן ממשלה. בסוף השנה הגיע נשיא מצרים אנואר סאדאת לישראל והחל תהליך שבתוך כשנה ומחצה הוביל לשלום בין שתי המדינות.

אשר להתפתחויות בלבנון: בעקבות ועידת ריאד וועידת קהיר נכנס כוח ההרתעה הסורי לביירות, לטריפולי ולצידון ללא התנגדות המחבלים והשמאל, ובתוך כמה שבועות השתלטו הסורים על מוקדי הכוח העיקריים בלבנון ועל מרבית השטח שמצפון לקו צידון-חונה. מדרום לקו הזה נוצרו שטחי הפקר, שברובם שלטו המחבלים והשמאל, וכן מובלעות סמוכות לגבול ישראל בשליטת כוחותיו של סעד חדאד. מצפון לקו צידון-חונה שלטו הנוצרים על שכונות נוצריות בביירות וכן על חלק מהר הלבנון ועל צפון המדינה, אך רוב השטח היה נתון לשליטת הסורים.⁵⁴

בשלב הראשון, בתחילת 1977, הצליחו הסורים להכניע את מחנה השמאל והמוסלמים. בדרכם להשיג מטרה זאת הם רצחו, בין היתר, את מנהיג השמאל הדרוזי כמאל ג'ונבלט. רציחתו החלישה את ההתנגדות לסוריה במחנה זה, והקלה את הכפפתו למרותה.⁵⁵

במהלך 1977 נמשכו היחסים הטובים בין הסורים לנוצרים, אך בסוף השנה חלה תפנית. נראה שהמניע העיקרי לה היה יוזמת סאדאת ופתיחת המשא ומתן הישיר בין ישראל למצרים. עתה מצאה סוריה אינטרס משותף

53 שם, עמ' 66-67.

54 שם, עמ' 83-84.

55 שם, עמ' 86-87; רבינוביץ וזמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון**, עמ' 43.

עם הפלסטינים - להכשיל את המשא ומתן הישראלי-מצרי ולהגיע עימם לשיתוף פעולה בכל החזיתות של המערכה הבין-ערבית.⁵⁶ גם מצד הנוצרים חלה תפנית - ניכרו בקרבם עייפות מן המערכה וחשש מן הבאות. הם חששו שככל שתתבסס סוריה בלבנון יצטמצם חופש פעולתם; והמאבק הממושך התיש את כוחותיהם - הם התקשו להחזיק אנשים מגויסים במשך זמן רב. נוסף על כך החלה בקרבם תנועת הגירה גדולה: כ-250 אלף נוצרים, רובם מן העשירים והאינטלקטואלים, עזבו את לבנון.⁵⁷

במרוצת הזמן נוצרו חיכוכים בין הצבא הסורי לאוכלוסייה הנוצרית. סוריה החלה להצטייר ככובש זר, המקדם את מטרותיו שלו יותר מגורם המסייע לנוצרים.⁵⁸ חלק ממנהיגיהם העריכו כי העימות עם סוריה הוא בלתי נמנע וכי מוטב לחוללו בהקדם, בטרם תבסס סוריה את מאחזה בלבנון. נראה גם שהנוצרים העריכו כי בעקבות עליית הליכוד לשלטון תועמק מעורבותה של ישראל בלבנון.⁵⁹ בראש הזרם האנטי-סורי במחנה הנוצרי עמדו בשיר ג'ומייל וכמיל שמעון. הם הציבו להם מטרה - לשחרר את לבנון מן הכיבוש ומן האפוטרופסות של סוריה; בשלב הראשון - לשחרר את האזורים הנוצריים, ולאחר מכן - את לבנון כולה.⁶⁰ גישה זו לא הייתה מקובלת על כל הנוצרים. כך למשל הנשיא לשעבר סלימאן פרנג'יה, שבסיס כוחו היה בזע'רתא שבצפון לבנון, התנגד לעימות עם הסורים, ובמהלך ההתנגשויות עם כוחות המיליציה של פרנג'יה, ב-13 ביוני 1978 רצחו הפלנגות את בנו טוני. בעקבות זאת התגלע קרע במחנה הנוצרי - פרנג'יה פרש מן 'החזית הלבנונית', התחזק מעמדו של בשיר ג'ומייל בקרב הנוצרים, והוחרפו ההתנגשויות ביניהם ובין הסורים.⁶¹

56 כך העריך ראש אמ"ן (ישיבת ממשלה, 29 באוגוסט 1978). זו הדעה המובעת גם בשני הספרים שלעיל: רבינוביץ וזמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון**, עמ' 44-45; אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 91-92.

57 דברי ראש אמ"ן, **ישיבת ממשלה**, 29 באוגוסט 1978.

58 אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 96-97; מלובני, **מצפון תפתח הרעה**, עמ' 550; רבינוביץ וזמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון**, עמ' 45.

59 זאב שיף ואהוד יערי, **מלחמת שולל**, ירושלים: שוקן, 1984 (להלן: שיף ויערי, **מלחמת שולל**), עמ' 57; אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 97, 100.

60 אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 100.

61 שם, עמ' 100-103; טמיר, **חייל שוחר שלום**, עמ' 141; רבינוביץ וזמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון**, עמ' 45.

ההתנגשויות החלו בחילופי אש באמצע פברואר 1978 בשכונת פיאדיה שבביירות, התחדשו לאחר הפוגה באמצע אפריל, אחרי הפוגה נוספת שבו והתחדשו ביוני, ונמשכו עד אוקטובר.⁶² בתקופה זו הועמדו במבחן הפרמטרים לסיוע שישראל הייתה מוכנה להגיש לנוצרים במערכתם נגד הסורים.⁶³ בתחילת יולי הגיע לחצם של הסורים על הנוצרים לשיא: בליל 27-28 ביוני בעקבות רצח טוני פרנג'יה רצחו אנשי פרנג'יה שלושים אנשי פלנגות בצפון בקעת הלבנון. ב-30 בחודש הגיבו הפלנגות ואנשיו של שַמְעוֹן, שראו בסורים השולטים בבקעת הלבנון אחראים לרצח, בהיתקלויות פרובוקטיביות בכוחות סוריים בביירות. הם ארגנו שביתות והפגנות במזרח הבירה הלבנונית, וירו לעבר חיילים סורים. בעקבות זאת החלו הסורים ב-1 ביולי בהרעשות כבדות על מזרח ביירות, תגברו את כוחותיהם בה, תבעו באופן אולטימטיבי להתיר את כניסת כוחותיהם לשכונות הנוצריות במזרח העיר ולפרוק את הנוצרים מנשקם, ולראשונה החלו לתקוף אותם גם באמצעי התקשורת. לפי הידיעות שבידי גופי המודיעין הישראליים, בהתקפות האלה היו לנוצרים כ-300 הרוגים.⁶⁴

לנוכח המצב הקשה ביקשו נציגי הנוצרים מישראל לפעול ככל יכולתה להפסקת פעילותם של הסורים.⁶⁵ המנהיגות המדינית-ביטחונית של ישראל נמנעה מלהיגרר למעורבות עמוקה. עם זאת היא נקטה כמה צעדים שסייעו לנוצרים: בשיבתה ב-5 ביולי החליטה ועדת השרים לענייני ביטחון לערוך מטס אווירי של מטוסי כפיר ופנטום מעל ביירות, להכניס בלילה כוחות למובלעות הנוצריות ולהכין תוכניות לתקוף מטרות של מחבלים מצפון לליטני. על שר הביטחון הוטל לפנות לשגריר ארצות הברית בישראל ולבקש שארצות הברית תדרוש מסוריה להפסיק את הטבח בנוצרים.

62 רבינוביץ וזמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון**, עמ' 45; אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 107-115.

63 כרנולוגית אדלג על מבצע ליטני ואפרט עליו בחלק שיעסוק בתכנון המבצעי ובדילמות בהקשר למבצע משמעותי שבו צפויה התמודדות ישירה עם הסורים.

64 דיווחים של ראש אמ"ן, של עוזרו למחקר ושל סגן ראש המוסד ד"ב קמחי בכמה פורומים: לשכת שר הביטחון, הקריה, **דיון מטה שר (ישיבה שבועית)**, 30 ביוני 1978; לשכת שר הביטחון, הקריה, **דיון על לבנון**, 3 ביולי 1978; שדה דב, **דיון לבנון**, 5.7.1978, 0735 – רשם רס"ן אריה שור, שלישי שר הביטחון; וכן: אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 108; ש"ף ויערי, **מלחמת שולל**, עמ' 60.

65 דיווח ראש אמ"ן, **ישיבת ממשלה**, 5 ביולי 1978. לפי ש"ף ויערי (**מלחמת שולל**, עמ' 60-61), תבע בשיר ג'ומייל מישראל לבלום את הסורים – להפעיל את חיל האוויר לשחק את הארטילריה הסורית ואף להנחית בג'ונייה כוחות ישראליים. לא מצאנו אישור לכך במקורות הראשוניים שברשותנו, אך הנוצרים שלחו שדר שבו הודו לישראל על מטס שערכה כביכול בשמי ביירות.

כמו כן הוחלט להשאיר לשיקול דעתו של ראש הממשלה האם להעביר שדר בעניין גם לנשיא ארצות הברית.⁶⁶ בהתאם להחלטה זו, ערכו למחרת, ב-6 ביולי 1978, מטוסי כפיר מטס ראווה בשמי ביירות תוך שבירת מהירות הקול.⁶⁷ אישים ישראלים הצהירו כי ישראל לא תוכל לצפות בשוויון נפש בטבח עם מעבר לגבולה, ובאמצעות ארצות הברית הועברו שדרי אזהרה לאסד.⁶⁸ יום קודם לכן הודיע נשיא לבנון סרפס על כוונתו להתפטר מתפקידו.⁶⁹ נראה שאיום זה וגם צעדיה של ישראל השפיעו על הסורים להפסיק את הפגזותיהם על רובעי הנוצרים בביירות.⁷⁰ הנוצרים שאבו עידוד ממעורבותה של ישראל, ולאחר שבועיים חידשו את התגרויותיהם בכוחות הסוריים שבביירות. הסורים הגיבו בסוף אוגוסט במהלך מפתיע, עברו למתקפה בצפון לבנון ובתוך כמה ימים השתלטו על הנפות בתרון ובשארי. הנוצרים פנו שוב לישראל להתערב למענם, אך הפעם היא סירבה.⁷¹ בין היתר, בצמרת המדינית-ביטחונית נשקלה האפשרות לתקוף סוללות ארטילריה סוריות המפגיזות את הנוצרים, אולם היא נדחתה, בין היתר, בשל ידיעות שהנוצרים הם שיזמו את ההתנגשויות, אך בעיקר בשל אי-רצון להתנגש בכוחות סוריים ולהסתבך במהלך העלול להחרף את מצבה הביטחוני והמדיני של ישראל, בייחוד, לנוכח המפגש המתוכנן בתחילת ספטמבר בקמפ דייוויד, בין נשיא ארצות הברית, בין ראש ממשלת ישראל ובין נשיא מצרים.⁷² עם זאת נראה שבאותו שלב נפתח פתח למעורבות פעילה בעתיד: באוגוסט 1978 הגיע כמיל שמעון לישראל וביקש את התערבותה. ראש הממשלה סירב לבקשתו, אך התחייב להפעיל את חיל האוויר נגד הסורים אם יפעילו מטוסים נגד הנוצרים.⁷³

66 ישיבת ממשלה.

67 שיחת טלפון של שהב"ט עם שה"ח, 10:20, 6 ביולי 1978; אבירן, המעורבות הסורית בלבנון, עמ' 111; שייף ויערי, מלחמת שולל, עמ' 61.

68 שייף ויערי, מלחמת שולל, עמ' 61; אבירן, המעורבות הסורית בלבנון, עמ' 111; על הזהירותיהם של בגין וויצמן כתב גם כרים בקרדוני בספרו השלום האבוד – נשיאותו של אליאס סארכיס (1976–1982), תל אביב: מערכות, 1976 (להלן: בקרדוני, השלום האבוד), עמ' 139.

69 שיחת טלפון של שהב"ט עם שגריר ארה"ב, 1345, 6 ביולי 1978; בקרדוני, השלום האבוד, עמ' 136–137; אבירן, המעורבות הסורית בלבנון, עמ' 111.

70 כך העריך שר הביטחון (ישיבת ממשלה). בדיעבד הוערך כך גם באבירן, המעורבות הישראלית בלבנון, עמ' 111.

71 שם, עמ' 112; שייף ויערי, מלחמת שולל, עמ' 61–62. שני המקורות תולים את הסירוב בהתקרבות המועד של ועידת קמפ דייוויד.

72 לשכת שר הביטחון, מסמכים משיבות ומשיחות, 8 באוגוסט 1978. לשכת שר הביטחון, הקריה, דיון מטה שר (ישיבה שבועית), 11 באוגוסט 1978.

קרבות זחלה ומשבר הטילים

בהמשך, בשנים 1979–1981, הופעל חיל האוויר בעקבות פיגועי מחבלים נגד בסיסי מחבלים בלבנון, בין היתר, בביירות ובאזורים שבתחום השפעתה של סוריה. כמו כן ערכו שם מטוסיו גיחות סיור וצילום בתדירות גבוהה. סוריה החליטה שלא לעבור בשתיקה על כך. הקרב האווירי הראשון התחולל ב-27 ביוני 1979 – מטוסים סוריים הוזנקו לעבר מטוסי חיל האוויר שהפציצו יעדי מחבלים באזור דאמור ומדרום לצידון; בקרב הופלו חמישה מטוסים סוריים. מאז ועד אפריל 1981 התחוללו עוד כמה התנגשויות באוויר, כולן נותרו בתחום האווירי ולא התגלגלו לכדי הסלמה.⁷⁴

לאחר כשנתיים של שקט יחסי התחדשו העימותים בלבנון שבהם הייתה מעורבת סוריה. העימות החל בעיר המפתח זחלה שבבקעת הלבנון – בדרך לדמשק. השלב הראשון בעימות התפתח כתוצאה ממאבקי כוח בקרב הכוחות הנוצריים עצמם. ב-14 בדצמבר 1980 הופיע בזחלה אחד ממנהיגי המיליציה השמעוניסטית עם שישים אנשים, ובעקבות זאת תקפו אנשי בשיר גוי'מייל את משרדי מפלגתו של שמעון – המפלגה הלאומית הליברלית – בזחלה. הסורים ראו באפשרות של השתלטות הפלנגות על העיר הנמצאת בבקעת הלבנון על הציר המוביל לדמשק שינוי במצב הקיים, שאיים על ביטחונם הלאומי, ולכן הכניסו לעיר סיורים כדי להשליט סדר. הסיורים התנגשו בכוחות הפלנגות, ומ-19 בדצמבר הפכו התקריות בין המיליציות הנוצריות ובין עצמן לתקריות ביניהן ובין הכוחות הסוריים. הסורים כיתרו את זחלה בכוחות קומנדו והפגיוה קשות, והמיליציות הנוצריות כיתרו את הכוחות הסוריים המעטים בעיר וירו לעברם. ב-26 בדצמבר הושגה הפסקת אש, ובה הוסכם להפסיק את הלחימה, לפתוח את הדרכים

⁷³ אין בידי דוח ישיר על הפגישה עם כמיל שמעון, אך ממקור עקיף (פגישת שר הביטחון-הרמטכ"ל, 21 באוגוסט 1978, רשם: אילן תהילה) ידוע שהוא הגיע לישראל בליל 21–22 באוגוסט. אשר לתוכן ההתחייבות שנתן לו ראש הממשלה: כמה ימים לאחר מכן סיפר בגין כי באותה הפגישה הבטיח לשמעון, בעצת שר החוץ משה דיין ובהסכמת שר הביטחון עזר ויצמן, שאם הנוצרים יותקפו בידי חיל האוויר הסורי, יופעל חיל האוויר של ישראל כדי לסייע להם (ישיבת ממשלה). דבר ההתחייבות פורסם גם בספרים: אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 113–114; שמעון שיפר, **כדור של"ג – סודות מלחמת לבנון**, תל אביב: עידנים – ידיעות אחרונות, 1984 (להלן: שיפר, **כדור של"ג**), עמ' 90; איתן, **סיפור של חייל**, עמ' 158.

⁷⁴ בקרדוני, **הפלישה הישראלית ללבנון**, עמ' 173–183. מספרי האבדות מתבססים על אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 138.

המובילות לעיר ולא לנצל את הפסקת האש לתפיסת עמדות דשות.⁷⁵

הפסקת האש נמשכה כשלושה חודשים, אולם ב-31 במרץ חודשו הקרבות. כל אחד מן הצדדים האשים את משנהו ביריית הכדור הראשון.⁷⁶ ב-2 באפריל הנחיתו הסורים הפגזות כבדות על זחלה ועל השכונות הנוצריות במזרח ביירות; בהמשך החודש הם השתלטו על הדרכים המחברות את זחלה להר הלבנון, ומ-25 באפריל הפעילו יחידות קומנדו, בסיוע מסוקי תקיפה מסוג גאזל וארטילריה, נגד מוצבי הנוצרים בהר צנין, והשתלטו על מוצב 'החדר הצרפתי', השולט על בקעת הלבנון.⁷⁷ לדברי אברהם טמיר, הקרבות פרצו עקב ניסיונות הפלנגות לקנות להן אחיזה בזחלה ולסלול דרך עוקפת משם להר צנין שבשליטתן.⁷⁸ לפי רבינוביץ וזמיר, מגמת הסורים הייתה לחסל את מאחז הפלנגות בזחלה על ידי החדרת אנשיהם אליה ועל ידי הכשרת דרכים ממנה למרכזם שבהר הלבנון, ולמנוע מהחזית הלבנונית הנוצרית להמשיך להתעצם. הם מציינים, בין היתר, כי הברוטליות שנקטו הסורים נגד אוכלוסייה אזרחית נבעה מחשש מפני ההתפתחויות האלה ומהחשיבות שהם ייחסו לשליטה בבקעת הלבנון. לפי ניתוחם, סוריה חשה עצמה בטוחה יותר לאחר שנחתם חוזה ידידות ושיתוף הפעולה בינה ובין ברית המועצות, וייתכן שהעריכה כי לנוכח בידודה תועיל לה עמדה תקיפה נגד ישראל ונגד בעלי בריתה; מה גם שלאחר שהתנסה בהפעלת כוח ברוטלי נגד מוסלמים בסוריה, לא נרתע נשיא סוריה מלהפעיל כוח דומה נגד אוכלוסייה נוצרית בלבנון.⁷⁹

במערכה בזחלה הצליחו הפלנגות להביא את ישראל להעמיק את מעורבותה בסיועה להן. הן העבירו לה דיווחים מסולפים על רצח עם (ג'נוסייד) שסוריה עורכת כביכול בנוצרים בזחלה, יצרו תמונה מטעה שלפיה בכוונת סוריה למחות את העיר, וביקשו את סיועה במניעת חיסולה של זחלה ותפיסת הר צנין בידי הסורים. כמו כן נמנעו הפלנגות מלספר

75 אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 131-132; רבינוביץ, "הפריזמה המשתנה", עמ' 309-310; מלובני, **מצפון תפתח הרעה**, עמ' 561-563.

76 אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 132-133. גרסת הסורים לאירועי זחלה מבוססת אצל בקרדוני, **הפלישה הישראלית**; ואצל: ראובן אבירן, **מלחמת לבנון - מסמכים ומקורות ערביים, כרך א' - הדרך ל"מלחמת שלום הגליל"**, תל אביב: מערכות, 1987.

77 אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 133-134.

78 טמיר, **חייל שוחר שלום**, עמ' 146.

79 רבינוביץ וזמיר, **מלחמה ומשבר בלבנון**, עמ' 50-51.

לישראל שסוריה מוכנה לפשרה בעניין זחלה: היא הסכימה להסיר את המצור מהעיר, בתנאי שהפלנגות יצאו ממנה, ולעיר ייכנסו יחידות של צבא לבנון מחטיבה שמפקדה מקורב לסוריה; אך בשיר גוי'מייל סירב לתנאים אלה, והכריז על נכונותו 'ללכת עד הסוף'.⁸⁰

באגף המודיעין של צה"ל קראו נכונה את מגמותיהם של הסורים מזה ושל הפלנגות מזה. מהדיונים שנערכו באפריל בממשלה ובמטה הכללי עולה שבנוגע לרקע לקרבות, למגמות הצדדים ולמהלכיהם הצטיירה בישראל תמונה זו: זחלה היא עיר שמרבית תושביה נוצרים והיא שולטת על כביש ביירות-דמשק, שהוא הדרך הראשית המובילה מסוריה לבירת לבנון. הסורים ראו בשליטה בזחלה אינטרס חיוני, שכן בה מותנים חופש התנועה לאזור ביירות והשליטה בבקעת הלבנון, ובה ראו שטח חיוני להגנת דמשק.⁸¹ הפלנגות הנוצריות ייחסו חשיבות רבה לקשר בין העיר הנוצרית הגדולה ובין האזור שבשליטתם - מרחב ג'ונייה - וכבר ב-1980 ניסו לסלול דרך המוליכה מג'בל צנין לזחלה; הניסיונות האלה גרמו לתקריות ביניהם ובין הסורים.⁸²

בינואר 1981 התחלף הממשל בארצות הברית. במקום הנשיא ג'ימי קרטר החל לכהן הנשיא רונלד רייגן, שמינה את אלכסנדר הייג לשמש מזכיר המדינה. עמדתו של הממשל החדש בנוגע למקומם הנאות של הסורים ושל המרונים בלבנון הייתה שונה מזו של הממשל הקודם. בניגוד לממשל קרטר, שהשלים עם ההנחה שלסורים יש אינטרסים בלבנון והם יישארו בה, גרס ממשל רייגן שעל הכוחות הסוריים לעזוב את לבנון; ובניגוד לממשל קרטר, שראה בפלנגות מטרד, ראה ממשל רייגן בהן גורם שיכול לסייע לאינטרס האמריקני.⁸³ ב-5 באפריל 1981 עמד מזכיר המדינה החדש לבקר במזרח התיכון.⁸⁴

עתה החלו הסורים לנקוט צעדים לפתרון בעיית לבנון על ידי 'פיוס לאומי', כלומר, הסכמה למעמדה הבכיר של סוריה בלבנון תוך בידודן

80 שיי ויערי, **מלחמת שולל**, עמ' 23-24; אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 133-134.

81 דברי ראש אמ"ן, **ישיבת ממשלה**, 5 באפריל 1981.

82 **ישיבת ממשלה**.

83 דברי ראש הממשלה **בהערכת מצב בהשתתפות ראש הממשלה שנערכה בלשכת הרמטכ"ל ב-30 באפריל 1981**.

84 **ישיבת ממשלה**.

של הפלנגות.⁸⁵ נראה שעל הרקע הזה החליטו הפלנגות ליזום תקריות כדי להעלות לכותרות את בעייתן. עילה לכך שימש מעצרו של מפקד הפלנגות בזחלה בידי הסורים, וב-28 במרץ 1981 הן תקפו מחסום דרכים סורי. הסורים הגיבו בתקיפות: הם ירו על זחלה בטנקים ובתותחים במשך כשבוע, הפגזו את החלק הנוצרי של ביירות וקידמו כוחות קומנדו לזחלה. מפקד הכוחות הסוריים בדרום לבנון, סעד חדאד, שהיה לו קשר ישיר עם מפקדת הפלנגות שבביירות, קיבל ממנה הוראות לפתוח באש על צור ועל צידון, כדי להקל את המצב בזחלה, וכוחותיו אכן ירו על צור, על צידון, על רשידייה ועל אזור ריחן-עשיקה, שבו ישבו כוחות סוריים, וגרמו לכמה נפגעים. נראה כי הפגזה זו היא שהביאה לירי מחבלים על מרג' עיון ועל קליעה ולירי קטיושות על קריית שמונה.⁸⁶

בהמשך החודש תפסו כוחות סוריים את רכס הרי צנין ששימש את הפלנגות להפגזת אזור זחלה ולתצפיות עליו. ככל הידוע, התכוונה סוריה להגיע ל'סדר סורי' בזחלה - כלומר, למנוע איום עליה מהעיר ומסביבתה, להותירה כעיר יוונית-אורתודוקסית, אך ללא אנשי פלנגות וללא נשק, עיר פרזות בבקעת הלבנון - ולא עיר לוחמת על הציר הראשי המוליך מדמשק לביירות - ולא יותר⁸⁷; כלומר, בניגוד לתמונה המאיימת שניסו להציג נציגי הפלנגות לפני נציגי ישראל כדי להמריץ את ישראל להתנגש בסוריה - לא התכוונה סוריה לטהר את זחלה מכוחותיהם.⁸⁸

ב-8 באפריל החליטה ועדת השרים לענייני ביטחון, בין היתר, כי בפגישה שתוכננה לאותו הלילה עם בשיר ג'ומייל, יחזור נציג ישראל על ההבטחה שאם יתקוף חיל האוויר הסורי את אוכלוסיית הנוצרים - תסייע להם

85 אמ"ן מחקר, הפעילות המדינית סביב אירועי זחלה וביירות - תמונת מצב בן 080500-אפריל.

86 דברי ראש אמ"ן, ישיבת ממשלה, 5 באפריל 1981.

87 דברי ראש אמ"ן, דיון הערכת מצב בלשכת הרמטכ"ל בתאריך ה-28 באפריל 1981.

88 דבריו, שם. במסמך אמ"ן מחקר, **השוואת דיווחי הנוצרים, הסורים והתקשורת הלבנונית בעת אירועי זחלה וביירות - ממצאים ומסקנות**, 23 באפריל 1981, נכתב בין היתר: "דיווחי הנוצרים יצרו תמונה מגמתית מובהקת. מטרתה - ניסיון לדרבן את ישראל להתערב צבאית נגד סוריה [...] לגייס תמיכה בין-לאומית לעניינים וליצור לחצים על סוריה. [...] הדיווחים הפנימיים הסוריים הצטיינו, כבעבר, באמינות. בהתייחסויותיהם הגלויות והדיפלומטיות ניכר כי מטרת הסורים הייתה להפגין את כוונתם להרגיע את המצב ולמנוע התפתחות העימות לכדי משבר בלתי רצוי העלול להוביל להתערבות חיצונית בלבנון. זאת, תוך הדגשת נחישותם לפעול בכוח נגד הפלנגות המאיימים על הסטטוס-קוו בלבנון" (ההדגשות במקור - ש"ג). הרחבה נוספת בעניין פרשת זחלה ראו: יגאל קיפניס, **1982 - לבנון, הדרך למלחמה**, חבל מודיעין: דביר, 2022 (להלן: קיפניס, **1982 - לבנון, הדרך למלחמה**), עמ' 51-77.

ישראל באמצעות חיל האוויר.⁸⁹ באמצע אפריל נודע שהסורים הקימו מחפורות לסוללות טילים,⁹⁰ ובעקבות זאת החליטה ועדת השרים לענייני ביטחון ב־21 באפריל כי אם הסורים יציבו טילי קרקע־אוויר במחפורות שהכינו בתחום לבנון, יכנס ראש הממשלה את ועדת השרים לדון בהצעת הרמטכ"ל לתקוף אותם; אם יתברר לראש הממשלה כי מבחינה צבאית אפשר ורצוי להוציא את הפעולה לפועל, וכי קשה לכנס את השרים לישיבה, תתקבל ההחלטה במשאל טלפוני. כמו כן הוחלט בשתי הישיבות הללו לתקוף בסיסי מחבלים מן האוויר בתגובה על כמה אירועים של ירי קטיושות ולהיערך לרכז כוחות בתחומי ישראל. על הרמטכ"ל הוטל להמשיך לתכנן מבצעים נוספים.

ב־25 וב־26 באפריל דיווח הרמטכ"ל לראש הממשלה כי מסוקי קרב סוריים מפציצים בזחלה. משום כך הזכיר מנחם בגין לממשלה את המחויבות של ישראל לעזור לנוצרים אם אוכלוסייתם האזרחית תותקף מן האוויר, והציע לקבל את הצעת הרמטכ"ל לערוך מטס מעל זחלה, בלי להיכנס לקרבות, כדי להרתיע את הסורים. סגן שר הביטחון מרדכי ציפורי מסר שאין המדובר בפעולה אווירית של הסורים בעיר זחלה אלא בפעולה נגד הארטילריה של הנוצרים בהרים שלידה, בהתאם לכוונתה של סוריה להשתלט על הרכסים האלה ולהרחיק את הארטילריה הנוצרית מטווח הפגיעה באזורים החשובים לה. ראש הממשלה חזר וטען שהרמטכ"ל מסר במפורש כי מדובר בפעולה נגד זחלה, והממשלה החליטה לאשר מטס של חיל האוויר מעל זחלה וסביבותיה בלי להיכנס לקרב אוויר עם הסורים. במהלך הישיבה דיווח הרמטכ"ל כי מטוסי חיל האוויר ערכו שני מטסים, אך הדבר לא השפיע על פעילות הסורים, ולכן ביקש לערוך מטס נוסף. הדבר אושר לו.⁹¹

לקראת סוף אפריל הגיעו הכוחות הסוריים עד למוצב 'החדר הצרפתי' שברכס צנין והפעילו מסוקי תקיפה מסוג גאזל נגד הפלנגות ומסוקי מי-8 כדי לתצפת על התקיפות האלה וכדי להעביר אספקה לכוחותיהם שבפסגות המושלגות.⁹²

89 ישיבת ממשלה.

90 לשכת שר הביטחון, **מבצעים וגיוחות**, 14 באפריל 1981.

91 ישיבות ממשלה.

92 דברי ראש אמ"ן, **דיון הערכת מצב שנערך בלשכת הרמטכ"ל בתאריך ה-28 באפריל 1981**; ישיבת ממשלה.

בעקבות זאת העבירה ארצות הברית לסוריה שדר שבו צוין, בין היתר, כי היא אינה מוכנה להפרת האיזון שכן היא עלולה לפגוע בסיכויים להשיג הסדר בלבנון, וכי היא דורשת בתוקף ממנה לפנות את העמדות שכבשו כוחותיה בגב ההר. לפיכך היא מבקשת מישראל להתאפק ולא לפעול נגד הסורים.⁹³

ב-28 באפריל בבוקר כונסה ועדת השרים לענייני ביטחון, והללו שמעו את סקירותיהם של הרמטכ"ל, של ראש אמ"ן, אלוף יהושע שגיא, ושל ראש המוסד יצחק חופי. שגיא הבהיר, בין היתר, שנראה כי סוריה מתכוונת להביא ליציאתם של כוחות הפלנגות מהעיר זחלה, לנוכח ראיתת את בקעת הלבנון כאזור סורי שעליו להישאר בשליטתה בכל הסדר עתידי בלבנון; כי בעיני הפלנגות הפכה השליטה בזחלה לנקודת מבחן. לדבריו, בנוגע לזחלה קיימים חילוקי דעות גם במחנה הפלנגות: בעוד בשיר ג'ומייל מייחס חשיבות רבה, גם משיקולי יוקרה, לשליטה בה, מוכנים גורמים אחרים בקרב הפלנגות לוותר על כך; לראשונה במלחמת האזרחים החלה ג'ונייה לספוג פגיעות - ב-26 בחודש הגיבו המחבלים על הפצצות צה"ל לא רק בירי על יישובים בצפון, שכלל כ-40 קטיושות וכ-200 פגזים, אלא הפגזו גם את ג'ונייה. כמו כן דיווח כי בצילום אוויר שנעשה יום קודם לכן התגלו שני טילי קרקע-אוויר אס-איי-9 בקרבת דאמור.

ראש המוסד הסביר כי אנשי הפלנגות, שחודש קודם לכן היו באופוריה, טוענים עתה שהגיעו לקצה הדרך. הרגשתם זו נובעת מהעובדה שזחלה מכותרת, מהשתלטותה של סוריה על גב ההר ומפעילותם של מסוקי הגאזל הסוריים. בעקבות ההתפתחויות האלה, שהעמידו את האוכלוסייה במצב קשה, חלה ירידה במעמדו של בשיר ג'ומייל, ופחתה התמיכה בו בקרב האוכלוסייה. לפיכך לפלנגות היה חשוב שהכוחות הסוריים יפנו מגב ההר.

ראש הממשלה קבע כי ישראל אינה יכולה לסבול בשום אופן את השתלטותה של סוריה על ההר, שממנו יוכלו חייליה להפגז את זחלה, ואת הממד החדש שהכניסה ללחימה - הפעלת מסוקי קרב. הוא הזכיר שכבר שנתיים קודם לכן הבטיח לכמיל שמעון ולבשיר ג'ומייל, בעצתו של שר החוץ משה דיין, שאם הסורים יתקפו את הנוצרים מן האוויר -

93 ישיבת ממשלה.

תפעיל ישראל את חיל האוויר שלה נגדם,⁹⁴ והוא חזר על הבטחתו זו בכתב כשלושה שבועות קודם לכן.⁹⁵ בגין הוסיף שאי אפשר להפר הבטחה זו, וביקש מהממשלה לאשר לפעול לגירושם של הסורים מן ההר על ידי כתישת כוחותיהם מן האוויר.

הרמטכ"ל הציע להבהיר לסוריה שישראל רואה את מעשיה בחומרה על ידי פעולת הזהרה בהיקף מצומצם. במהלך הישיבה נודע על כוונה קונקרטית של סוריה להטיס חיילים להר צנין, והרמטכ"ל הציע שלא לאפשר להם להנחית שם כוחות – אם על ידי המתנה להם ברכס ואם על ידי פגיעה בהם בשדה התעופה בריאק.

לאחר שראש הממשלה שמע את דעותיהם של חלק מן המשתתפים בדיון, הוא הורה לרמטכ"ל לפעול נגד המסוקים הסוריים.⁹⁶ הרמטכ"ל הסביר שהורה לא לתקוף את המסוקים בריאק, אלא למנוע תגבור של הכוחות בהר והפעלת מסוקי גאזל; כלומר, אם מסוקים ינחתו או יתקפו שם – הם יופלו; ואם יגיעו מטוסי מיג לחפות עליהם – ייכנסו מטוסי חיל האוויר לקרב איתם. ראש אמ"ן ציין שהנחת היסוד היא כי הסורים אינם מעוניינים במלחמה עם ישראל בשל מצבם הפנימי והבין-ערבי, וכי הם מעריכים שישראל לא תסתבך במלחמה עימם אלא אם הם יחצו קו אדום – הכנסת טילי קרקע-אוויר ללבנון והפעלת נשק אווירי בה. הסורים יתעקשו לשלוט על בקעת הלבנון ועל רכס החולש עליה – שליטה שבה הם רואים אינטרס חיוני. להערכתו, הנוצרים מתארים לפני ישראל את מצבם כקשה מכפי שהוא במציאות. בנוגע לפעולות ישראל אמר ראש אמ"ן כי פגיעתה במטרה אווירית סורית – במסוקים, או בטיילי אס-איי-9 בדאמור, אם יתברר שאכן הם נמצאים שם – תיתפס בעיני סוריה כרמז של ישראל לכך שהיא עברה את הקו האדום, והדבר לא ייצור כל בעיה מעבר לכך; לעומת זאת, פעולה כפי שמציע ראש הממשלה – הפצצה של כוחות סוריים – תעמיד בסימן שאלה את יכולתה של סוריה להישאר בלבנון ותוביל, בסבירות גבוהה מאוד, להכנסת טילי קרקע-אוויר מסוג שונה ללבנון.

במהלך הישיבה הודיע הרמטכ"ל שמסוק מי-8 הופל. בסיומה הוחלט לאשר לחיל האוויר לפגוע במסוקים הסוריים ולהפילם, כפי שהציע

94 ראו עמ' 3 לעיל. למעשה, ניתנה אז ההבטחה לכמיל שמעון בלבד.

95 ראו עמ' 21 לעיל.

96 ראש הממשלה הבהיר שכבר הורה על כך קודם לכן – לפני ששמע את דעות המשתתפים.

הרמטכ"ל. ראש הממשלה ושר הביטחון הוסמכו לאשר, בהתייעצות עם שר החוץ, את הפצצת המתקן הידוע כ'הבית הצרפתי' ולקבוע את עיתוי המבצע; נקבע כי שש שעות לפני ההפצצה תועבר האוכלוסייה האזרחית ברמת הגולן וביישובי הצפון למקלטים. הוחלט כי אם יתברר לראש הממשלה כי יש צורך בדיון נוסף של ועדת השרים - תכונס הוועדה. כמו כן הוחלט לפרסם את ההודעה הזו: "ממשלת ישראל שבה ומודיעה שהיא לא תוכל להשלים עם ניסיונם של הסורים להשתלט על לבנון ולחסל את הנוצרים בארץ זו".⁹⁷

בראיונות פומביים הדגיש ראש הממשלה מנחם בגין: "מה שעושים היום לנוצרים בלבנון הוא בדיוק מה שהנאצים עשו ליהודים בשנות הארבעים באירופה".⁹⁸ לדעת אבירן, הדברים האלה מעידים על כך שאצל "ראש הממשלה נקלטה היטב ההצגה השקרית [של הנוצרים] של אירועי זחלה כטבח ורצח עם".⁹⁹ לעומת זאת שיף ויערי ציינו כי לאחר שראש אמ"ן ציין את ביטחונו בכך שהנוצרים יוצרים פרובוקציות והדגיש בהערכותיו שייתכן מאוד שמטרתם לגרור את ישראל להתנגש בסורים, ביקש ראש הממשלה להביא לשולחנו את הידיעות הגולמיות שעליהן ביסס אלוף שגיא את הערכותיו.¹⁰⁰

בהמשך היום הפיל חיל האוויר מסוק מי-8 נוסף. ראש אמ"ן העריך שהסורים לא יוכלו להרשות לעצמם להתקפל. השליטה בזחלה חיונית להם, ולנוכח האיום שהציב חיל האוויר הישראלי הם יגנו על זחלה בטילי קרקע-אוויר. הוא סבר כי בתקיפת המסוקים גורמת ישראל לכך שהסורים יציבו טילי קרקע-אוויר בלבנון וימשיכו את מתקפתם. לפיכך צפה שלמחרת בבוקר יציבו הסורים את הטילים האלה באזור זחלה;¹⁰¹ ואכן כך היה. ב-29 באפריל בבוקר הם הציבו שלוש סוללות טילי אס-איי-6 במחפורות

97 ישיבת ממשלה.

98 ראיונות מנחם בגין לרדיו ולטלוויזיה, **מעריב**, 29 באפריל 1981 ו**מעריב**, 3 במאי 1981, מובאים אצל אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 139-140.

99 שם.

100 שיף ויערי, **מלחמת שולל**, עמ' 24. אם אומנם כך היה, הרי מכיוון שקשה להאמין כי למקרא הידיעות הגולמיות שאפשר היה להגיע להערכה שונה מהערכת ראש אמ"ן, לא נראה שראש הממשלה האמין לדיווחים המטעים של הנוצרים, ונראה שדבריו אלה באשר לרצח עם נועדו להצדקה כלפי חוץ של פעולותיה של ישראל.

101 דברי ראש אמ"ן, **דין הערכת מצב**, 28 באפריל 1981.

שליד זחלה. ממשלת ישראל החליטה לתקוף אותן ב־30 בחודש, אולם בשל מגבלות מזג האוויר נדחתה התקיפה ליום המחרת.¹⁰²

הרמטכ"ל הבהיר כי הכנסת הטילים ללבנון היא נקודת מפנה: מרגע זה, העילה לפעולה צבאית אינה עוד מצבם של הנוצרים – כפי שהייתה בעת הפלת המסוקים – אלא שמירה על חופש פעולתו של צה"ל בלבנון נגד המחבלים או לכל צורך שהוא.¹⁰³

לדברי אבירן, במשבר הטילים הסתיימה ההבנה העקיפה בין סוריה לישראל בנוגע ללבנון, וזו נשחקה בהדרגה בהתמודדויות בין חילות האוויר של שתי המדינות בשמי לבנון. אבירן רואה את ראשית השחיקה במטס הישראלי בשמי ביירות ביוני 1978 ובהתחייבותו של ראש ממשלת ישראל, באוגוסט 1978, להפעיל את חיל האוויר אם סוריה תתקוף את הפלנגות מהאוויר; באירועים אלה ניתן לראות את ראשיתה של מעורבות ישראלית, עדיין צנועה, בתחום השפעתה של סוריה בלבנון.¹⁰⁴ אולם מצב זה השתנה בקרבות זחלה באפריל 1981. כאמור, ב־8 בחודש החליטה ועדת השרים לענייני ביטחון לחזור על המחויבות של ממשלת ישראל לנוצרים – להפעיל את חיל האוויר אם סוריה תפעיל את חיל האוויר שלה נגדם. לדעת שיף ויערי, סוריה אותתה לישראל לבל תפעיל את כוחותיה נגדה: חפירת המחפורות לטילים סמוך לזחלה בלי להכניס אליהן טילים הייתה, לדעתם, איתות לישראל להימנע מהתערבות "שהרי בדרך־כלל אין מורים לאויב מראש היכן יש בדעתך להציב מערכות נשק, שאחד מיתרונותיהם נעוץ ביכולת לנוע במהירות ממקום למקום ולהפגיע".¹⁰⁵

אם אכן זה היה איתות, ממשלת ישראל בחרה להתעלם ממנו, או שלא הבינה את היותו איתות, והחליטה, כאמור, לאשר את הצעתו של הרמטכ"ל להפיל את המסוקים הסוריים.¹⁰⁶ בסופו של דבר, לא הותקפו מחפורות הטילים. לאחר שב־30 באפריל נדחתה התקיפה ליום המחרת, בשל מגבלות מזג האוויר, נענתה ממשלת ישראל ב־1 במאי לפניית מזכיר המדינה של ארצות הברית לתת סיכוי למצות את הדרך הדיפלומטית –

102 דברי ראש הממשלה, **דיון הערכת מצב**, 30 באפריל 1981.

103 שם.

104 אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 137.

105 שיף ויערי, **מלחמת שולל**, עמ' 23; מובא גם באבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 139.

106 על התפלגות הדעות בממשלה בסוגיה הזאת, ראו: שיף ויערי, **מלחמת שולל**, עמ' 24–25. על השיקולים האפשריים שעמדו מאחורי סיום ההבנה העקיפה מצד ישראל ראו: אבירן, **המעורבות הסורית בלבנון**, עמ' 141–142.

להמתין כמה ימים לקבלת התחייבות מסוריה להוצאת כוחותיה מהר צנין, לאי-העלאת כוחות אחרים במקומם ולהוצאת הטילים מלבנון, וכן להמתין שבוע נוסף ממועד קבלת ההתחייבות עד לביצועה. הוחלט כי אם לא תתקבל התחייבות כאמור מצד סוריה, תפעל ישראל בכוחות עצמה.¹⁰⁷ נשיא ארצות הברית שלח את פיליפ חביב לפעול בעניין, אולם פעולתו לא נשאה פרי; סוריה לא הוציאה את הטילים. למרות זאת לא פעלה ישראל צבאית להוצאתם, וההתנגשות עם הכוחות הסוריים בלבנון התחוללה רק כעבור יותר משנה, במלחמת 'שלום הגליל'.¹⁰⁸

אנשי הפלנגות ראו בתקרית המסוקים אות לכך שישראל מוכנה להרחיב את פעילותה, וציפו שצה"ל יפעל להכות את סוריה. אולם הובהר להם כי ישראל אינה מתכוונת להפעיל את צבאה למענם. באמצע יוני 1981 אמר ראש הממשלה לבשיר ג'ומייל כי ישראל לא התחייבה מעולם לשלוח את צבאה; הנוצרים ביקשו נשק - ויקבלו אותו. פעולת המסוקים נעשתה כדי להעלות את מורל הנוצרים שעמדו להישבר, אך צבא לא יישלח לסייע להם.¹⁰⁹

משהבין בשיר ג'ומייל כי ישראל אינה מוכנה להרחיב את מעורבותה, וכי סוריה תישאר מוקד כוח עיקרי בלבנון, החל לפעול להשגת הסכם עימה. בתיווכה של סעודיה, ב-2 ביולי 1981 נחתם הסכם זחלה, שהתבסס על עקרון החזרה למצב הקיים שלפני המלחמה (סטטוס קוו אנטה בלוס), וכלל פינוי הלוחמים הנוצרים שאינם תושבי זחלה מהעיר וחזרה של הסורים לעמדותיהם לפני המשבר.¹¹⁰

107 ישיבת ממשלה.

108 על המגעים באמצעות חביב להוצאת הטילים ראו: קיפניס, 1982 - לבנון, הדרך למלחמה, עמ' 116-85.

109 ישיבת ממשלה.

110 שיפר, כדור של"ג, עמ' 52-53.

הלחימה בסורים כשיקול בתכנון האסטרטגי-אופרטיבי לקראת מלחמת שלום הגליל

התכנון עד קיץ 1981

בתקופה שתוארה לעיל נמשכה פעילותם של המחבלים הפלסטינים נגד ישראל. זו כללה חדירות, מארבים, ירי ארטילרי וירי קטיושות מלבנון למטרות בישראל וכן פגיעות במטרות ישראליות ויהודיות מחוץ לגבולות ישראל. שיאה היה הפיגוע בכביש החוף ב-11 במרץ 1978. חוליית מחבלים נחתה בחוף מעגן מיכאל והשתלטה על אוטובוס כדי להגיע עימו לתל אביב. כוחות הביטחון עצרו את האוטובוס במחסום שהציבו בצומת הקאנטרי קלאב שמדרום להרצלייה. מירי המחבלים בדרכם ממעגן מיכאל עד לצומת ומהקרב עם כוחות הביטחון נהרגו 35 אנשים, מרביתם נוסעי האוטובוס, ו-71 נפצעו. תשעה מהמחבלים נהרגו ושניים נשבו.

בתגובה יצא צה"ל למבצע, שבמקורו כונה 'אבי החוכמה', ובמהלך הוצאתו לפועל שונה שמו ל'מבצע ליטני'. במבצע זה השתלטו כוחות צה"ל על המרחב שעד נהר ליטני, למעט מובלעת צור. הם שהו בו כשלושה חודשים, ובמהלכם טיהרו בסיסי מחבלים, גילו מחסני נשק וכמויות גדולות של תחמושת ויצרו קשרים הדוקים עם האוכלוסייה המקומית. הם נשארו בשטח עד שהובטחו סידורי ביטחון שהניחו את דעתה של ישראל. המובלעות שנוצרו בתמיכת ישראל לאורך גבול לבנון-ישראל תחת שלטונו של סעד חדאד אוחדו לרצועת ביטחון, ועל פי החלטת מועצת הביטחון, באזור נערך כוח מטעם האו"ם, יוניפיל, ועליו הוטל לשמור על הפסקת האש בדרום לבנון, לשקם את השלום והביטחון באזור, לפרזו כדי למנוע חדירה של גורמים חמושים אליו ולקדם את החלתה של ריבונות לבנונית עליו.¹¹¹ באזור שעליו השתלטו כוחות צה"ל לא היו כל כוחות סוריים, וכך בהוצאת המבצע לפועל לא הצטרפה ישראל לשקול את שיקול האינטרסים של סוריה או את נוכחות כוחותיה בשטח.

התכנון המבצעי של צה"ל באשר לחזית לבנון, כלומר התוויית אופן הפעלת הכוחות ועיתוי השלבים השונים של הפעלתם במבצע כאשר יוצא

111 אג"ם-ה"ד היסטוריה – ענף סיקור בט"ש, **פיגוע בכביש החוף (11 במרס 1978)**. ראו גם בפרסומים גלויים: מרדכי גור, "מבצע ליטני", בתוך: אבשלום שמואלי, ארנון סופר ונורית קליאוט (עורכים), **ארצות הגליל**, החברה למחקר מדעי שימושי – אוניברסיטת חיפה בע"מ, עמ' 869 ואילך; טמיר, **חייל שוחר שלום**, עמ' 139–143.

לפועל, בתקופה שעד קיץ 1981 עבר כמה שלבים. כך למשל בדיונים בסתיו 1979 קבע שר הביטחון עזר ויצמן כי המטרות והאינטרסים של ישראל בלבנון הם למנוע את הפיכתה למדינת עימות, להחליש את הפלסטינים בלבנון בכל דרך אפשרית, להוציא את הסורים מלבנון וליצור במתכונת זו או אחרת מערכת יחסים נוחה יותר עם לבנון.¹¹² הרמטכ"ל, רא"ל רפאל איתן, גרס כי הפלסטינים מהווים את הבעיה העיקרית של מדינת ישראל בלבנון. גם הוא סבר כי מעניינה של ישראל שסוריה תצא מלבנון כדי שהנוצרים יתפסו בה עמדות כוח, בהן עמדות שלטוניות, ויוכלו להתמודד עם הפלסטינים, אך הוא הדגיש כמרכיב עיקרי את הצורך לשבור את כוחם של המחבלים הפלסטינים.¹¹³ ויצמן התווה את מטרותיה של פעולה צבאית נרחבת של ישראל, כאשר יוחלט על ביצועה, כלהלן: המטרה העיקרית היא לשבור את קיומם של המחבלים בדרום לבנון ובאזור החוף באמצעות מהלך צבאי לאורך החוף בין ראס בידה לביירות; המטרה המשנית היא לחבור לנוצרים שבאזור ג'ונייה ולכונן ממשל נוח לישראל בלבנון.¹¹⁴ כלומר, בשלב זה לא נגעה המטרה באינטרסים של סוריה בלבנון ובנוכחות כוחותיה בה.

אולם מצב זה השתנה בעקבות הצבתן של סוללות טילים סוריות בבקעת הלבנון באפריל 1981. לנוכח חשש שהצבתן שם תפגע בחופש הטיסה של חיל האוויר בלבנון - למטרות השגת מודיעין ופגיעה במחבלים - נראה חיוני לסלקן. בעקבות ההתפתחויות האלה בצה"ל הוכרזה כוננות 'אוויר פסגות'. באותה תקופה במטה הכללי הניחו כי לא יהיה מנוס ממבצע צבאי בלבנון, אך הייתה מחלוקת בנוגע ליעד המבצע - הסורים? המחבלים? או אלה וגם אלה? האפשרויות הללו עלו לדיון במשחק מלחמה 'אוויר פסגות' שנערך במאי 1981. הרמטכ"ל סיכם את הדיון בקביעה כי המטרה העיקרית שיש להשיג בלבנון היא החופש לפעול נגד המחבלים: למנוע מהם לפעול נגד ישראל, להיות גורם פוליטי וצבאי בלבנון וגורם משפיע במאבק על ארץ ישראל; ההנחה הייתה כי החלשת ההנהגה המדינית הפלסטינית, הנמצאת בלבנון, תקל על ישראל להשיג את מטרותיה במאבק מול הפלסטינים על הארץ. למשל היא תקטין את התנגדות האוכלוסייה הפלסטינית בשטחי יהודה, שומרון ורצועת עזה ליישם את תוכנית האוטונומיה שאותה ביקשה

¹¹² לשכת שר הביטחון, **דין מטה - המדיניות בלבנון**, 12 באוקטובר 1979.

¹¹³ לשכת שר הביטחון, **המדיניות בלבנון**, 22 באוגוסט 1979.

¹¹⁴ קטע מסיכום מטה שר, 7 בספטמבר 1979.

ממשלת ישראל להחיל עליהם. מטרה משנית היא להפחית את הלחץ מעל הנוצרים, בלי שצה"ל יילחם עבורם. אשר לסורים, אם אין כוונה להגיע למלחמה עימם, אין לחשוב במושגים של הוצאתם מלבנון.¹¹⁵ על הרקע הזה בצה"ל גובשו שלוש תוכניות מבצעיות לפעולה בלבנון: 'דובון', 'דב צפוני' ו'ארזים'. שתי הראשונות היו תוכניות מצומצמות.

תוכנית 'ארזים' הייתה תוכנית רחבת היקף. אג"ס-מבצעים הגדיר את מטרות המבצע כך: השמדת מערך טילי קרקע-אוויר בבקעת הלבנון, כיבוש לבנון עד לקו זחלה-שתורא-ביירות והשמדת מחבלים במרחב כדי ליצור 'מצב חדש' באזור. לביצועה הוקצו 96 שעות. פיקוד הצפון הכין שתי חלופות לתוכנית 'ארזים' שהיו שונות זו מזו בדירוג המהלכים. תוכנית 'ארזים ב' נועדה להשתלט במהירות על השטח, כדי להשמיד את תשתיות המחבלים בתוך זמן קצר, ולהגיע במהירות לפרוורי ביירות. מהירות זו הייתה אמורה להיות מושגת בין היתר על ידי הימנעות מלהתכתש כבר בשלבים הראשונים עם הכוח הסורי הערוך בגב ההר, באזור ג'זין. לעומתה 'ארזים א' כללה התנגשות בכוח הסורי שם כבר בשלב הראשון. הרמטכ"ל העדיף את תוכנית 'ארזים ב', בעיקר משום שסבר כי חיוני לדחות את הלחימה בכוחות הסוריים ככל האפשר. לדבריו, ההישג העיקרי של המבצע אמור להיות הנחתת מכה של ממש על המחבלים; התנגשות מוקדמת מדי בסורים עלולה לפגוע באפשרות להשיגו. לנוכח הנחיית הרמטכ"ל עובדה תוכנית 'ארזים ב', ובסתיו 1981 הייתה לתוכנית-האב למבצע נרחב בלבנון. שמה שונה ל'אורנים'.¹¹⁶

קביעת מטרות המבצע מפי שר הביטחון אריאל שרון

ביוני 1981 התחוללה סדרת קרבות בין המחבלים הפלסטינים ובין ישראל. בהסכם הפסקת האש שנחתם בסיומם ב-24 ביולי נקבע כי לא תהיה כל פעילות עוינת מלבנון נגד מטרות בישראל ביבשה, בים ובאוויר ולא תהיה

¹¹⁵ להשקפתו של רפאל איתן, מתחולל מאבק בין היהודים ובין הערבים – הן בתחומי מדינת ישראל והן ביהודה, שומרון ועזה – בשאלה אם הארץ תהיה בשליטה של היהודים, או שהערבים יצליחו להשיג הישגים מדיניים, כגון מדינה פלסטינית בחלק ממנה. כך, למשל, תוכנית האוטונומיה נועדה, בין היתר, למנוע הקמת ישות מדינית פלסטינית. ככל שמסד המחבלים בלבנון חזק יותר גדלה השפעתו על התנגדות ערביי יהודה, שומרון ועזה לכינון האוטונומיה.

¹¹⁶ גולן, **שלי"ג בלבנון**, עמ' 115–117.

פעילות כזאת מישראל נגד מטרות בלבנון.¹¹⁷ כל אחד מהצדדים פירש את ההסכם בהתאם לאינטרסים שלו: המחבלים טענו שהוא מונע פיגועים שלהם מתחום לבנון רק לתחום ישראל, ואילו ישראל גרסה שהוא מונע כל פעילות של מחבלים נגד יעדים ישראליים ויהודיים ברחבי תבל – שכן פעילות זו יזומה בלבנון. במהלך החודשים הבאים היו פיגועים מצד מחבלים, רובם במטרות ישראליות בחו"ל, ובעקבות כל אחת מהן נראה היה שצה"ל עומד לפתוח במערכה בלבנון. באוגוסט 1982 מינה ראש הממשלה מנחם בגין את אריאל שרון לשר הביטחון. ב־30 באוקטובר 1981 הציג צה"ל את תוכניות הפעולה שלו בלבנון לשר החדש.

לפי הצגה זו, בשלב הראשון ישאף צה"ל לטפל במחבלים, להשמיד את תשתיותיהם ולהימנע מלחימה בסורים. הוא ישאף להגיע, בשלב הראשון לפחות, לטווח שימנע ירי לעבר יישובים בישראל. המבצע ייבנה נדבכים־נדבכים, באופן שבכל מצב שיופסק – יהיו לצה"ל הישגים. לחימה בכוח הסורי בלבנון, כניסה לביירות וחבירה לנוצרים יבוצעו רק על פי החלטה נוספת של הממשלה. אשר לתקיפת טילי קרקע־אוויר – ייתכן שתבוצע לפני המבצע וייתכן שבמהלכו; עיתויה ייקבע עניינית לקראת הביצוע.

על בסיס הנחות היסוד הללו, הוגדרה כוונת המבצע כלהלן:

להשמיד מחבלים ותשתית עד קו האפֿלי ומובלעת צור עד "ש" ועוד 48 שעות; להיות בכוננות לכבוש את לבנון עד קו פֿירות-רִיָק ולהשמיד מחבלים במרחב; לחבור לנוצרים עד "ש" ועוד 96 שעות – [כל זאת?] על־מנת ליצור מצב חדש בלבנון. להיות בכוננות למגננה ברמת־הגולן ובפיקודים האחרים.

בסיכומו לקד"ם (קבוצת דיון מבצעי) זה קבע שר הביטחון שרון את המטרות שיש, לדעתו, להשיג ואפשר להשיג באמצעות מבצע צבאי בלבנון. על המטרות הללו חזר גם בקד"מים שנערכו באמצע דצמבר, בכוננות 'מעות חנוכה' שהוכרזה עם החלת החוק הישראלי על רמת הגולן, כדי לקדם אפשרות של מעשי איבה בגבול הצפון:

1. המטרה העיקרית: חיסול פיזי של המחבלים – הן הזרוע המדינית והן הזרוע הצבאית שלהם;
2. נסיגת הכוחות הסוריים מדרום בקעת הלבנון ומהאזור שבין ביירות לזחלה;

¹¹⁷ על הקרבות ראו: שם, עמ' 68–76.

3. הקמת ממשלה ריבונית בלבנון, שתהיה חלק מן העולם החופשי ותחתום על חוזה שלום עם ישראל, או לפחות תחיה עימה בשלום;

4. הפסקה מוחלטת של הפגזת יישובים בישראל מתחום לבנון.¹¹⁸

במטרות שהציג צה"ל לא נכלל כל אזכור הנוגע לסוריה, אך שר הביטחון קבע כאחת מארבע המטרות שיהיה צורך להשיג במבצע את הסגת הכוחות הסוריים מדרום בקעת הלבנון ומהאזור שבין ביירות לזחלה. הדבר יסייע להשיג שתיים משלוש המטרות האחרות: הסגתם מן האזור שבין ביירות לזחלה חשובה לכינון ממשלה ריבונית בלבנון שתחיה בשלום עם ישראל, שכן כל עוד נוכחים כוחות סוריים באזור זה יכולה סוריה לסכל את השגתה של מטרה זו. הסגת הכוחות הסוריים מדרום בקעת הלבנון חשובה להפסקה המוחלטת של הפגזת יישובים בישראל מתחום לבנון, שכן כל עוד נמצאים כוחות סוריים בטווח פגיעה ביישובים בישראל – יכולים המחבלים לירות מן השטח שבשליטתם ולחסות בצל הגנתם. אומנם רצוי להסיג את הכוחות הסוריים מלבנון לחלוטין, וייתכן שאפשר יהיה לעשות זאת במקרה של התנגשות כללית, אך בתנאים הנוכחיים די להסיגם מן האזורים שצוינו.

ב-4 במאי 1982 – חודש לפני שהחל מבצע 'שלום הגליל' – חילק שר הביטחון את ארבע המטרות לשתי קבוצות: כאלה שלמען השגת כל אחת מהן תצא ישראל למבצע צבאי, וכאלה שלמען השגתן לא תצא למבצע, אך כאשר צה"ל יצא למבצע כדי להשיג את המטרות מן הקבוצה הראשונה – יהיה עליו להשיג גם אותן. שרון הבהיר כי ישראל לא תצא למבצע כדי להסיג את הסורים מלבנון, ולא – כדי לכוון בה ממשל נוח לה. לעומת זאת היא תצא למבצע אם יימשכו מעשי הטרור או אם יתחדשו ההפגזות על יישובי הצפון.

ההנחה הייתה שיציאה למבצע כדי להסיג כוחות סוריים או כדי להחליף את הממשל בלבנון לא תתקבל בארץ ובעולם כפעולה מוצדקת; בעוד יציאה למבצע כדי להפסיק את הירי על יישובים בישראל או כדי לפגוע במחבלים, תתקבל בהבנה. נראה שמכאן נבעה ההבחנה בין שני סוגי המטרות. עם זאת, הבהיר שר הביטחון מפורשות שכאשר יצא צה"ל למבצע, יהיה עליו

118 מ"פ"ע, קד"ם שהב"ט "אורנים" שהתקיים בחמ"ל מבצעים בתאריך 30 אוקטובר 81; מ"פ"ע, קד"ם שהב"ט "אורנים" שנערך בחמ"ל פיקוד צפון בתאריך 15 דצמבר 1981; מה"ד – היסטוריה, אישור תוכניות באוגדה 36 בנוכחות שר הביטחון, נערך באוגדה בתאריך 15.12.81. בשעה 14:20.

להשיג את כל ארבע המטרות מכמה סיבות: ניסיון העבר מלמד שבעקבות כל מבצע צבאי נחלש מעמדה המדיני של ישראל בעולם, ולכן לא תוכל להרשות לעצמה לצאת פעם אחר פעם לפעולות רחבות היקף בלבנון; לפיכך כאשר תצא למבצע - יהיה עליה להשיג באמצעותו את כל ההישגים הנדרשים. זאת ועוד, הגורמים השונים בלבנון שזורים זה בזה, ואי אפשר לנתקם זה מזה. גם אם המבצע נועד לפגוע במחבלים ותו לא, הרי בשל הימצאותם בשטח שבחסות הסורים, אי אפשר לפעול נגד המחבלים בלבד. כל פעולה נגדם תביא את ישראל גם לפעולה נגד הסורים, הוסיף שרון. אם הסורים לא יבינו בעצמם שעליהם להסיג את כוחותיהם משטח זה, לא יהיה מנוס מלהילחם בהם.¹¹⁹

הדילמות בתכנון המבצעי באשר ללחימה בכוחות הסוריים

בתקופה שעד היציאה למבצע דנה צמרת צה"ל בכמה סוגיות הנוגעות ללחימה בכוחות הסוריים בלבנון: האם להילחם תחילה במחבלים או בסורים? מאיזה כיוון לתקוף את הכוח הסורי בבקעת הלבנון? מתי לתקוף את מערך טילי הקרקע-אוויר הסורי?

רוב המתדיינים הסכימו שכאשר יצא לפועל מבצע צבאי בלבנון, הוא יכוון נגד המחבלים. עם זאת אי אפשר היה להתעלם מנוכחותם של הכוחות הסוריים בלבנון. בהקשר זה עלתה השאלה האם אפשר להשיג את המטרות המוגדרות של המבצע בלי להילחם בסורים; לשאלה הזאת היו שתי שאלות משנה: האם יש להימנע מלחימה בסורים? האם אפשר להימנע מכך?

הרמטכ"ל שאף כאמור להימנע מהתנגשות בכוחות הסוריים, או לדחותה ככל האפשר, בהנחה שהתנגשות זו עלולה להוביל להפסקת המבצע לפני שיושגו המטרות שאותן ראה כעיקריות - אלו הקשורות ללחימה במחבלים.

שר הביטחון אמר אף הוא שיש להשתדל להימנע מלהתכתש עם הכוחות הסוריים, אך העריך כי יהיה קשה, ואולי אף בלתי אפשרי, להימנע מכך. הוא סבר כי כדי להשיג את המטרות שציין - חיסול המחבלים, יצירת רצף טריטוריאלי עם הנוצרים והסגה חלקית של הכוחות הסוריים - די לפעול בגזרה המערבית ולהימנע מלהתכתש עם הכוחות הסוריים בבקעת הלבנון. אולם נראה שהוצאת יישובי הצפון מטווח הפגיעה של המחבלים תחייב

¹¹⁹ מפ"ע, שיחת מפקדים עם שהב"ט שנערכה בפיקוד צפון בתאריך 4 במאי 1982.

לחימה בסורים, בשל הימצאותם של המחבלים בשטח שבחסות סוריה בבקעת הלבנון – בתוך הטווח האמור. יש להבהיר לסוריה כי אין בכוונת ישראל להתכתש עימה, אין בכוונתה לתקוף את סוריה, והיא אף מוכנה שכוחות סוריים יישארו בלבנון – מקו אגם קרעון וצפונה. המצב הרצוי הוא שצה"ל יצליח ליצור את הרצף הטריטוריאלי עם הנוצרים, לחסל את המחבלים לחלוטין ולהביא, כתוצאה מתנועת כוחות בלבד, ללא התנגשות צבאית, לנסיגת הכוחות הסוריים אל מצפון לאגם קרעון. אולם, הוסיף שר הביטחון, נראה לו שהסורים לא ייאותו להסיג את כוחותיהם מדרום בקעת הלבנון ומכביש ביירות-דמשק. כדי להסיג משם לא יהיה מנוס מלהילחם בהם. כלומר, לדעתו של שרון, יש למצות כל סיכוי להשיג את מטרות המבצע בלי להתכתש עם הכוחות הללו, אך נראה לו שההתנגשות עימם בלתי נמנעת.¹²⁰

המפקדים שהביעו את דעותיהם בדיונים בתקופה הזאת היו תמימי דעים שאי אפשר להימנע מהתכתשות זו. היו שביססו את דעתם זו על חוסר האפשרות להשיג את הרחקת הארטילריה של המחבלים מטווח הפגיעה ביישובי הצפון בלי להסיג את המחבלים מן השטח שבחסות סוריה; היו שטענו שכדי להשיג את המטרות יהיה צורך לתקוף את מערך טילי הקרקע-אוויר, ובעקבות זאת ירגישו עצמם הסורים מחויבים להילחם; היו שגרסו כי מהלכים שונים של צה"ל, כגון תנועה בבקעת הלבנון, עלייה לרמת ג'זין, תקיפת טילי קרקע-אוויר או התקרבות לביירות, שגם בה כוחות סוריים, ייצרו אצל הסורים מחויבות להילחם. אחת מהנחות היסוד של תוכנית 'אורנים' הייתה כי בעקבות המהלכים האלה, ובהם גם מעבר כוחות צה"ל אל מצפון לאוולי, תעריך סוריה שבכוונת צה"ל לחסל את מאחזה בלבנון, ומשום כך תצטרף למערכה. הדעה הכללית הייתה: "להגיד שאתה נכנס ללבנון ולא נוגע בסורים זו א – אשליה טכנית, ב – אם תצליח בזה לא ביצעת את המשימה, אפילו לא הִרְחַקְתָּ תותחים".

לנוכח ההערכה כי אין מנוס מלחימה בסוריה, עלתה השאלה כיצד מוטב לפעול – האם להילחם תחילה במחבלים או דווקא בסורים? היו שגרסו כי אם אכן אין מנוס מלחימה בכוחות הסוריים, יש להילחם בהם תחילה

120 מפ"ע, **אישור תוכניות באוגדה 36**, 15 בדצמבר 1981. בדיונים עם צמרת צה"ל לאורך כל התקופה חזר השר שרון על העמדה שלפיה יש לעשות כל מאמץ להימנע מלחימה בכוחות הסוריים, אולם הוא סבור שלא יהיה מנוס מכך. ראו למשל: מפ"ע, **שיחת מפקדים עם שהב"ט שנערכה בפקוד צפון בתאריך 4 במאי 1982**.

שכן הם האויב החזק, ולאחר שיחדלו מלהוות גורם משמעותי, יהיה קל יותר לטפל בחיסול המחבלים ולחבור לנוצרים. היו אף שהרחיקו לכת: מפקד אוגדה 91, תא"ל יצחק מרדכי, טען כי מאחר שהסורים הם הגורם הדומיננטי בלבנון, ועל פיהם יישק דבר בארץ הארזים, הם צריכים להיות לא רק האויב שנגדו יש לפעול תחילה, אלא אף האויב העיקרי. מפקד הגיס, אלוף משה בר־כוכבא, טען שמכיוון שסוריה היא האויב המסוכן יותר, יש להתכונן לחימה בו, הן בסוריה והן בלבנון.

מול הגישה הזאת היו שהדגישו כי לחימה בסוריה תיתקל בהתנגדות עזה בעולם בכלל ובדעת הקהל בארץ בפרט; והיו אף שהעריכו כי ממשלת ישראל לא תאשר יציאה למבצע צבאי, אם תדע שהוא כרוך בהתנגשות בכוחות סוריים. לפיכך העדיפו ללחום תחילה במחבלים. שיקול נוסף שתמך בכך היה הסכנה שהלחימה בסוריה תביא להפסקת המבצע בשל התערבות המעצמות לפני שיושגו היעדים העיקריים – המכוונים כלפי המחבלים.¹²¹

שר הביטחון לא נמנה עם הסבורים כי הסורים הם האויב העיקרי בלבנון. גישתו זו נבעה, כפי שאמר, מראייתו זה שנים רבות באשר להישגים שאפשר להשיג על ידי הפעלת כוח צבאי מול כל אחת ממדינות האויב: סוריה, מצרים וירדן. לפי ראייה זו, הנחתת מהלומה צבאית על סוריה עשויה להקנות לכל היותר הישג חלקי. אפשר ללמוד זאת ממלחמות העבר, שגם כאשר איבדה סוריה מערכות נשק וכלי נשק רבים, היא חזרה והצטיידה במהירות. כל עוד יש לברית המועצות דריסת רגל בסוריה, לא ניתן יהיה להכריעה, וסוריה לא תסכים לחתום על הסכם שלום עם ישראל ולא לוותר ויתור כלשהו. במצרים, גרס שרון (לפני חתימת חוזה השלום עימה), יכולה הייתה הנחתת מהלומה צבאית להקנות תנאי שלום טובים יותר. המקום שבו אפשר להשיג הישג של ממש ממלחמה הוא ירדן: רק שם אפשר לתת ביטוי פוליטי לפלסטינים. שרון ציין כי בדיונים שהתקיימו בסתיו 1970 בנוגע לשאלה האם להיענות לפנייתה של ארצות הברית לסייע לירדן נגד סוריה הוא היה בדעת מיעוט – שאין להיענות לכך. כבר אז סבר כי עדיפה הקמת מדינה פלסטינית פרו־סובייטית בעבר הירדן המזרחי על פני סכנת התקדרותה של העננה הפלסטינית בשמי ישראל עצמה לאורך זמן. מן

¹²¹ [לא מצוין כותב המסמך, כנראה אג"ם מבצעים], סיכום תמציתי מתוך קד"ם הרמטכ"ל למשחק מלחמה "שושנים" מיום 21 במארס 1982; מפ"ע, קד"ם הרמטכ"ל "מעשה אבות" שנערך בחמ"ל אג"ם מבצעים ב-5 באפריל 1982; מפ"ע, שיחת מפקדים עם שהב"ט שנערכה בפקוד צפון בתאריך 4 במאי 1982.

הניתוח הזה הסיק שר הביטחון שיש להימנע, ככל האפשר, מלהסתבך במלחמה כללית נגד סוריה, ויש לעשות כל מאמץ כדי להימנע מהתכתשות עם הכוחות הסוריים בלבנון, אף שהסיכויים לכך נמוכים מאוד.¹²²

הרמטכ"ל סבר כי הכלל שלפיו תחילה יש להכות את האויב החזק אינו תופס לגבי תוכנית 'אורנים' משום שהבעיה העיקרית שיש לפתור בלבנון היא בעיית המחבלים. הבעיה הפלסטינית היא מורכבת, כוללת ונמשכת זמן רב. היא החלה לפני מאה שנים, "והיא תיגמר, אינשאללה, בעוד מאה שנה", אמר רב־אלוף איתן. היא קיימת בכל מקום שישנם פלסטינים בו, ובכלל זה בישראל עצמה. בטווח הזמן הקרוב הבעיה העיקרית בתחום המאבק בפלסטינים היא בלבנון; ייתכן שבעוד זמן־מה היא תתרכז במקום אחר, אולי בשטחים שבשליטת ישראל או ביישובים ערביים בישראל עצמה, אולם עתה היא מתרכזת בלבנון. לנוכח ראייה זו יש לשאוף להימנע מלחימה בכוחות סוריים, או לדחותה ככל האפשר, כדי למנוע את הפסקת המבצע לפני שתושג במלואה המטרה המכוונת כלפי המחבלים.¹²³ לפיכך שינה הרמטכ"ל באמצע מאי 1982 את התוכנית, וביטל מהלכים שהפעלתם עלולה לשמש "עילה לסורים לירות קצת יותר מוקדם." התוכנית שגובשה ענתה, לדעתו ולדעת אלוף פיקוד הצפון, על המגמות האלה: עשיית מהלכים כלפי המחבלים תוך הימנעות מלחימה בסוריה, מחד גיסא, והכנות ללחימה בהם, אם הדבר יידרש, מאידך גיסא.¹²⁴

למקרה שיהיה צורך ללחום בכוח הסורי שבבקעת הלבנון, נידונה השאלה מהיכן עדיף לתקוף אותו. תוכנית 'אורנים' נבנתה על התקפה מדרום. בשלב הראשון הייתה אמורה אוגדה 252 להתקדם בפתחלנד עד לטווח שלא יחייב את סוריה להתערב בלחימה - אם לא התכוונה לכך מלכתחילה. במקרה שיהיה צורך להילחם בכוח הסורי בבקעת הלבנון - אם משום שהתערב בלחימה ואם מסיבה אחרת - הייתה אמורה להצטרף אל אוגדה 252 אוגדה נוספת, ושתייהן יחד היו אמורות, תחת פיקוד גיס או בכפיפות ישירה לפיקוד, ללחום בכוחות האלה. בנובמבר 1981 נוסף מהלך לתוכנית 'אורנים' - מהלך של כוח שהיה אמור לנוע בציר הר הלבנון

122 שם.

123 **סיכום משחק מלחמה "שושנים"**; לשכת הרמטכ"ל, **סיכום לשכת הרמטכ"ל לאישור התוכנית**, 16 בדצמבר 1981.

124 מפ"ע, **אישור תוכנית "אורנים" שנערך בפיקוד צפון בתאריך 11 במאי 1982**.

שבמרכז הזירה ולהתייצב בדהר אל-ביידר שעל ציר ביירות-דמשק. משם היו כמה אפשרויות להפעלתו בהמשך. אחת מהן הייתה להתקיף את הכוח הסורי בבקעת הלבנון מכביש ביירות-דמשק. אלוף בר-כוכבא הציע לבחון אפשרות שבמקרה שערכוב הלחימה בבקעת הלבנון יאפשר לסורים לעבות את מערכם שם, לא יתקפו כוחות צה"ל מדרום - שהוא הכיוון שמולו ערוך המערך הסורי, אלא ממערב - מצפון לאגם קרעון. הרמטכ"ל הטיל ספק ביכולתם של הסנקים לרדת לבקעת הלבנון בציר המפותל (ציר בטר א-שוף-גיוב ג'נין), וחשש שפריסת שרשרת של טנק עלולה לעכב את כל הטור שעות רבות. עם זאת הוא לא שלל את האפשרות הזאת לחלוטין, וגרס שיהיה די והותר זמן להחליט כיצד לנהוג. למשל, אמר, ייתכן שחיל האוויר יכתוש את הכוח הסורי בבקעת הלבנון לפני תחילת המתקפה הקרקעית, ובכך יחסוך את הצורך בהבקעה, ואפשר יהיה להתקדם מדרום ללא התכתשות קשה.¹²⁵

אשר לתקיפת מערך טילי הקרקע-אוויר: מרגע שהקימה סוריה, באביב 1981, את המערך באזור זחלה, שאפה ישראל לחסלו. כאמור, המאמצים להביא לפינוי באמצעים דיפלומטיים לא עלו יפה. כאשר גובשה תוכנית 'אורנים', דנו בקשרי הגומלין בינה ובין התוכנית לתקוף את טילי הקרקע-אוויר - תוכנית 'חפרפרת' או 'ערצב 19'. היה ברור שנקל יהיה להוציא לפועל חלק מן המהלכים הקרקעיים אם חיל האוויר יסייע לכוחות הקרקע. לסיוע הזה היה צורך בשמיים נקיים מטילי קרקע-אוויר; כלומר, מבחינה מבצעית המצב הטוב ביותר היה חיסול מערך טילי הקרקע-אוויר כבר בתחילת המבצע היבשתי, או אפילו לפני תחילתו. מול השיקול הזה עמדה ההערכה שתקיפת המערך תחייב את הסורים להתערב בלחימה, והאינטרס הוא כאמור למנוע את ההתערבות הזאת או לדחותה ככל האפשר. לפיכך נקבע שעיתוי תקיפתו ייקבע עניינית - סמוך לתחילת המבצע או במהלכו, וההחלטה בעניין זה תותנה בין היתר בהחלטה אם להילחם בסוריה.¹²⁶

¹²⁵ סיכום משחק מלחמה "שושנים"; מפ"ע, אישור תוכניות הרמטכ"ל "אורנים" שנערך בחמ"ל פיקוד צפון בתאריך 6 אפריל 1982; מפ"ע, דיון אלופים בתוכנית הפעולה בלבנון, 13 במאי 1982.

¹²⁶ סיכום משחק מלחמה "שושנים".

הרתיעה מלחימה בכוחות הסוריים ערב מלחמת שלום הגליל

מהצגת התוכנית לשר הביטחון ועד לפרוץ מלחמת שלום הגליל עמד צה"ל, לנוכח פיגועי מחבלים, כמה פעמים לפני יציאה למבצע. הדבר נדחה שוב ושוב לנוכח התנגדותם של כמה גורמים.¹²⁷ צמרת צה"ל וכן ראש הממשלה מנחם בגין ושר הביטחון אריאל שרון לא חששו מלהילחם בכוחות הסוריים בלבנון, אך בקרב שני גורמים ניכרה התנגדות לכך שישראל תצא למבצע צבאי נרחב בלבנון: הממשל האמריקני התנגד לכך מטעמים מדיניים, ואילו בישראל פנימה ניכרה התנגדות, ואף אימה, מפני התנגשות בכוחות הללו. לפיכך על ראש הממשלה ועל שר הביטחון היה ליצור תנאים שיאפשרו את הוצאת המבצע לפועל מבחינת הגורמים הללו. היה עליהם להגיע להסכמה עם ארצות הברית אלו מעשים של המחבלים ייחשבו מבחינתה כעילה ליציאה למבצע ולהחליש את האימה בקרב שרי ממשלת ישראל ובציבור בארץ מפני התנגשות בסורים. כך למשל ב-10 בדצמבר 1981 הוצגה תוכנית 'אורנים' לממשלה. שר הביטחון והרמטכ"ל הסבירו את מטרות המבצע ואת מהלכיו המתוכננים. בין היתר, ציין השר שרון את המטרה להסיג את הכוחות הסוריים מדרום בקעת הלבנון ומאזור ביירות, הסביר את תכליות הסגתם משני האזורים וציין כי הכוונה היא להשיג מטרה זו בעיקר באמצעות תנועה ופחות באמצעות לחימה. רא"ל איתן הבהיר שהתוכנית בנויה בשאיפה שלא ליצור מגע עם הסורים, ואם ייווצר מגע - יהיה זה בשלב מאוחר ככל האפשר. לכן למשל אין כוונה שכוחות צה"ל יתקדמו ישירות לעבר הכוחות הסוריים בבקעת הלבנון ויש להניח שהכוחות הסוריים הראשונים שבהם ייתקלו יהיו אלה הנמצאים מדרום לביירות. ראש הממשלה הציע שהממשלה תסמך אותו, את ממלא מקומו, את שר הביטחון ואת שר החוץ לקבוע, בהתייעצות עם הרמטכ"ל, האם לצאת למבצע, והכלל המנחה בעניין יהיה "לא נתקוף אלא אם נותקף", ולקבוע את מועד היציאה למבצע. אלא שבקרב השרים נשמעה התנגדות לכך. בגין בחר שלא להעמיד את העניין להצבעה. הוא סבר כי אילו היה מעמיד אותו להצבעה הוא היה זוכה לרוב, אלא שחשב כי נכון שהחלטה כזאת תתקבל פה אחד וקבע כי אם יתעורר צורך יכנס את הממשלה להחליט בעניין.¹²⁸

127 גולן, "של"ג בלבנון, עמ' 94-111.

128 ישיבת ממשלה, 10 בדצמבר 1981.

תוכנית 'אורנים' הוצגה שוב לממשלה ב-10 במאי 1982. זה היה במסגרת כוונות 'קלע עץ', שעליה הוחלט בעקבות אירועים רבים: 'זחילה' של כוחות סוריים, שהדרימו ממאחזיהם בעורף הפתחלנד, גילוי מוקשים שהניחו מחבלים בשטח ישראל בחרמון ופיצוץ מטען חבלה שגרם לכמה פצועים באוטובוס בירושלים. בעקבות זאת החליטה ממשלת ישראל לתקוף שלושה יעדים מהאוויר. בהנחה שהמחבלים יגיבו על כך הוחלט שבתגובה על תגובתם תחליט הממשלה להפעיל את תוכנית 'אורנים'.

התוכנית הוצגה לממשלה. שר הביטחון ציין כי מטרת המבצע היא להשמיד את ארגוני המחבלים הנמצאים בשטח שבין גבול ישראל-לבנון ובין ביירות. מטרתו המשנית היא להביא לנסיגה מסוימת של הסורים מאזורים שבהם פרוסים כלי ארטילריה של מחבלים בטווח ירי ליישובי הצפון. הרחקת המחבלים אל מעבר לטווח הפגיעה ביעדים בישראל קשורה גם לסורים משום שבבקעת הלבנון, בשטח שבחסות סוריה, פרוסים ארטילריה וקטיושות של המחבלים. לא ייתכן, אמר שרון, שלאחר סיום המבצע ייפלו פגזים ביישובי הצפון - הדבר יהיה חמור הן כלפי פנים והן כלפי חוץ. לפיכך הכרחי להרחיקם מן הטווח הזה, אך יש להימנע מלהביאם לתגובה שתפתח למלחמה כללית.

לשאלה בדבר הסיכוי שהסורים יתערבו בלחימה, השיב השר כי קשה להניח שלא יתערבו, אך חשוב מאוד שהתערבותם תהיה מוגבלת. בנוגע לברית המועצות, הוא סבר שהיא לא תתערב כל עוד מדובר בלבנון. היא הייתה מתערבת לו קיומה של סוריה היה נתון בסכנה, כלומר, לו צה"ל היה מתקדם לעבר דמשק. הרמטכ"ל ציין כי התוכנית מאפשרת לסורים מוצא של כבוד מהעניין. צה"ל אינו תוקף את הכוחות הסוריים בלבנון, וריכוז כוחו של צה"ל ברמת הגולן יאפשר להם להבין שאינם חופשיים לנקוט צעד כלשהו נגד ישראל - לא בלבנון ולא ברמת הגולן. למרות זאת, אמר, ייתכן שהסורים יתערבו.

התוכנית עצמה לא הועמדה להצבעה, אלא רק עניין התגובה המיידית. הממשלה החליטה להגיב בהפצצת חלק מהמטרות שהציג הרמטכ"ל, אך זמן קצר לפני המועד שבו עמדה ההפצצה לצאת לפועל הוחלט לדחותה מחשש שתגובת המחבלים על כך תפגע בהמונים שיעלו ביום המחרת לחוגג את ל"ג בעומר במירון.¹²⁹

129 גולן, של"ג בלבנון, עמ' 101-103.

שישה ימים לאחר מכן, ב־16 במאי 1982, הוצגה לממשלה תוכנית המבצע בלבנון, ושמה שונה ל'שלום הגליל'. בניגוד לדיון הקודם, שבו הוצגה תוכנית 'אורנים' על מלוא ההישגים שייתכנו באמצעותה, הגבילו עתה שר הביטחון והרמטכ"ל את המבצע, ומטרתו לכבוש שטח בטווח 40 ק"מ מן הגבול – טווח פגיעת קטיושות. את מטרתו הגדיר שר הביטחון במילים "הרחקת המחבלים מטווח אפשרות פגיעה בארטילריה ובנשק רקטי ביישובי גבול הצפון שלנו". עם זאת בעקבות שאלות של השרים לא נשללה האפשרות שהמבצע שהציגו יהיה אך שלב ראשון במבצע רחב יותר.

לשאלות שרים בנוגע לאפשרות התערבותם של הסורים בלחימה הסביר הרמטכ"ל כי בעבר התערבו הסורים, באוויר, כמעט אחת לכל שלוש תקיפות של צה"ל. עתה ייתכן שיתערבו אווירית, אפשר שיסייעו למחבלים בארטילריה, ייתכן שיקדמו כוחות; מכל מקום, צה"ל תכנן את מהלכיו באופן שהניעתם (מוטיבציה) של הסורים להתערב בשלב מוקדם תהיה נמוכה ככל האפשר. לשם כך הוא ביטל מהלכים שהיו טובים מבחינה טקטית, אך היו עלולים להקדים את המגע עם הסורים. התוכנית נבנתה כך שהמגע עם הסורים יהיה מאוחר ככל האפשר. רצוי שלא יהיה כלל עימות, אך אם יהיה – שיידחה ככל האפשר. במפה שהוצגה בישיבה הזאת צוין מהלך של כוחות צה"ל בשטח שבידי הסורים, ובתשובה לתמיהות בנוגע למשמעותו, אמר רב־אלוף איתן כי אם יימשך הירי על יישובי הצפון מן השטח שבידי הסורים בבקעת הלבנון – יהיה צורך לתקוף את מערך טילי הקרקע־אוויר ואת הכוחות הסוריים שם. כמו כן ציין כי יש כוחות סוריים גם בג'זין, וגם בעישייה יש כיתה סורית.

שר הביטחון היה חד־משמעי בעניין הזה. הוא אמר שקשה להניח כי לא תהיה מעורבות סורית כלשהי. השאלה היא, הוסיף, האם ישראל תצליח להבהיר לסורים כי כוונתה לפעולה מוגבלת, וכי אין פניה לסכן את דמשק. אם תצליח בכך, ייתכן שהסורים יסתפקו בפעילות מוגבלת, אולם אי אפשר לומר שלא יפעלו כלל. בסיכומו אמר שרון כי המגמה היא שלא להסתבך עימם, אך **הדגיש שהוא אומר לממשלה כי לדעתו הסורים יהיו מעורבים בלחימה**. להערכתו, הדבר יקרה משום שצה"ל יטפל בהם מאחר שתותחים ומשגרי רקטות של המחבלים בטווח ירי על יישובי הצפון נמצאים בתחום של המערכים הסוריים. הבעיה היא שאי אפשר יהיה לתקוף רק את סוללות טילי הקרקע־אוויר הסוריים בלבנון, משום שהן חלק ממערך שעיקרו נמצא בסוריה. תקיפת המערך הזה עלולה להצית אש בכל החזית. לפיכך סבר כי מוטב להשמיד את סוללות הארטילריה של המחבלים באזור מוגן־

הטילים (אמ"ט) בפעולה קרקעית ולא בפעולה אווירית. הדבר אפשרי משום שבשטח יימצא צה"ל עם כוחות רבים מאוד, הרבה יותר מהכוחות שנגדו. שרון הצטרף להערכת ראש אמ"ן שלפיה ברית המועצות לא תתערב כאשר צה"ל יפעל בלבנון.

הממשלה לא הצביעה על התוכנית אלא רק על דחיית פירושם של ארגוני המחבלים את הסכם הפסקת האש כאילו אין בו כדי למנוע את "המשך פעילותם הצבאית החוקית של לוחמינו נגד הכיבוש בתוך המולדת הכבושה ודרך החזיתות הערביות האחרות".¹³⁰

כאמור, במהלך החודשים הללו הבליגה ישראל כמה פעמים על פגיעות המחבלים בה ופעלה להשיג הכרה מצד הממשל האמריקני בהגדרת אופי הפיגוע שישמש עילה מוצדקת ליציאה למבצע ולהפיג את החששות בישראל מהתנגשות בכוחות הסוריים. ב-19 במאי 1982 יצא שר הביטחון אריאל שרון לארצות הברית ונפגש, בין היתר, עם מזכיר המדינה אלכסנדר הייג. שרון התרשם כי הייג הבין שישראל לא תוכל להבליג אם תבוצע נגדה פרובוקציה חריפה, וכי במקרה כזה תזכה לגיבוי מצד הממשל האמריקני.¹³¹ נראה היה כי החששות בישראל מהתנגשות בכוחות הסוריים טרם פגו, אולם משהושגה, להבנת שרון, ההבנה עם האמריקנים, ראתה ממשלת ישראל בפיגוע הבא שפגעו המחבלים במטרה ישראלית עילה שתצדיק בעיני הממשל האמריקני את היציאה למבצע והחליטה לצאת אליו.

מרכיב הלחימה בסורים בהחלטת הממשלה לצאת למבצע ובהצגת התוכנית לשר הביטחון (5-6 ביוני 1982)

בליל 3-4 ביוני התנקשו מחבלים פלסטיניים בשגריר ישראל בבריטניה שלמה ארגוב, ובעקבות זאת בבוקר 4 ביוני החליטה ממשלת ישראל, ללא שר הביטחון שבאותה עת ביקר ברומניה, להפציץ מטרות שונות בלבנון, ובהן בביירות. ההנחה הייתה שהמחבלים לא יוכלו לעבור בשתיקה על כך, ובתגובה על תגובותיהם יצא צה"ל למבצע רחב היקף.¹³²

אחרי שהמחבלים אכן הגיבו בירי התכנסה ממשלת ישראל במוצאי שבת

¹³⁰ ישיבת ממשלה, 16 במאי 1982.

¹³¹ ישיבת ממשלה; שיף ויערי, *מלחמת שולל*, עמ' 122.

¹³² ישיבת הממשלה, 4 ביוני 1982; מזכירות הממשלה, *החלטה מס' 675 של הממשלה, מישיבתה ביום ו, י"ג בסיוון התשמ"ב (4.6.1982)*, ההתנקשות בשגריר ישראל בבריטניה.

5 ביוני 1982 בבית ראש הממשלה. שר הביטחון הציג את תוכנית המבצע וקבע כי מטרתו של מבצע 'שלום הגליל' להרחיק את הארטילריה ואת קני הקטיושות הנמצאים בידי המחבלים מעבר לטווח שממנו הם יכולים לפגוע ביישובי הצפון. המדובר, אמר, במבצע שעומקו כ-40 ק"מ, שכן בידי המחבלים יש כבר קטיושות שטווחן הוא 35 ק"מ.

השר הבהיר כי מטרתו החד-משמעית של המבצע אינה לפגוע בסורים; פגיעה בהם תהיה רק אם הם יתערבו בלחימה. הכוונה היא לעשות את כל המאמצים כדי להבהיר להם שהמבצע אינו מכוון כלפיהם אלא כלפי המחבלים. לנוכח מגמה זו יוכנס לפתחלנד כוח שתפקידו להגיע קרוב לכוחות הסוריים ולאיים עליהם מאגפם כדי להניאם מלהתערב בלחימה. הוא הסביר כי הכוונה היא למנוע, ככל האפשר, מעורבות מסיבית של הסורים במלחמה. לשם כך תופעל גם תוכנית הסברה ופרסום, שתכלול כרוזים שיוטלו על הסורים, הודעות ברדיו ובאמצעות גורמים אחרים. הדבר עלול לגרום לכך שיישובי אצבע הגליל יימצאו יום נוסף תחת הפגזה, שכן בשטח זה פרוסה ארטילריה של המחבלים בתוך עמדות סוריות, אך מוטב ליטול את הסיכון הזה כדי להבהיר לסורים שההתקפה אינה מכוונת כלפיהם, ולהניא אותם מהתערבות כוללת בלחימה. ללא ספק תהיה פעילות סורית, בין היתר של מטוסים, אולם על ישראל להתאמץ כדי שלסורים יהיה מספיק זמן להבין שההתקפה אינה מכוונת נגדם.

דבריו של שרון עוררו תהייה מה מבטיח שיישובי אצבע הגליל יהיו רק יום אחד נוסף תחת הפגזות, שהרי המחבלים יוכלו להמשיך לירות מן השטח שבחסות הסורים הרבה יותר זמן. בתשובה הבהיר השר שאין כל כוונה שהמחבלים יישארו בשטח הזה. אם הדבר יקרה, ממשלת ישראל לא תוכל לספק תשובה - לא בפנים ולא בחוץ - לשאלה כיצד סיימה את המבצע בעוד המחבלים וכלי נשקם נותרו בטווח המאיים על יישוביה. הכוונה היא שלא להתקדם ישירות, מדרום, אל מול הכוחות הסוריים בבקעת הלבנון, אלא ליצור עליהם, בעקבות מהלך בצירים עמוקים יותר, איום גם מהחרמון (מדרום-מזרח) וגם משטח לבנון (ממערב ומצפון). ייתכן שבשל איום זה הם ייסוגו משם, כדי שלא ימצאו עצמם מוקפים. אם ייסוגו - תפחת הסכנה מעורבות מלאה שלהם; אם הם לא ייסוגו - יפעל צה"ל להסגתם.

הרמטכ"ל הבהיר כי לאחרונה קודמו כוחות סוריים קדמיים על ציר הפיתולים ובדרך ערפאת. הוא חזר על כך שאין כוונה להגיע למגע עם הכוחות הסוריים, ולכן נקבע הקו שאליו צריכים כוחות צה"ל להגיע בגזרה

המזרחית, קו שצויר במפה: קו חאצביא-צומת כאוכבא, הנמצא כ-5 ק"מ מאותם כוחות סוריים קדמיים. כמו כן ציין כי יינקטו אמצעים שונים שיבהירו לסורים כי אין כוונה לבוא עימם במגע. לנוכח זאת ייתכן, כאמור, שיישובי הצפון יצטרכו לסבול עוד יממה כדי לדחות ככל האפשר את מועד ההתנגשות עם הסורים, אם יהיה הכרח בכך. בעבר, הבהיר הרמטכ"ל, הייתה תוכנית אחרת, שלפיה הכוחות היו אמורים להגיע בגזרה הזאת לקו קדמי יותר, אולם הוא שונה כדי שלא ייווצר מגע עם הסורים ביום-יומיים הראשונים למבצע. אם תימשך האש על יישובי הצפון מעמדות אלה, אף שכוחות צה"ל יימצאו שם, יפעל צה"ל גם נגדן.

לשאלה כיצד מרחיקים את המחבלים שנמצאים באזור, השיב הרמטכ"ל כי פתרונה של בעיה זו יידרש כעבור 36 שעות כדי שלצה"ל יהיה די זמן לטהר את השטח שבו נמצאים רוב המחבלים - כלומר, בגזרה המערבית - ורק לאחר מכן, אם יהיה צורך בכך, יטפל במחבלים הנמצאים בשטח שבשליטת הסורים. מדבריו אלה של הרמטכ"ל ניתן ללמוד כי הוא דבק בעמדתו, שלפיה המטרה העיקרית היא לפגוע במחבלים, שרובם מרוכזים בגזרה המערבית, וכדי לאפשר זאת הוא דוגל לדחות ככל האפשר את הלחימה בגזרה המזרחית, בשטח שבו נמצאים כוחות סוריים. ייתכן, הוסיף רב־אלוף איתן, כי לאחר שהסורים יראו מה יעשה צה"ל בגזרה המערבית, הם לא יאפשרו למחבלים לירות מן השטח שבשליטתם; עם זאת ייתכן שיאפשרו להם זאת, ואפילו ייתכן שהם עצמם יירו.

שר הביטחון הציג עמדה שונה מזו של הרמטכ"ל בסוגיה זו. הבעיה, אמר שרון, אינה האם הסורים יאפשרו למחבלים לירות, אלא אם הם ייסוגו וייסוגו עימם את המחבלים. מכאן ניתן ללמוד כי הוא סבר שהמבצע חייב להביא למצב שבו לא יהיו רק מחבלים אלא גם כוחות סוריים בטווח ירי מישראל. הבעיה מסובכת, הוסיף שר הביטחון, ולכן הממשלה תצטרך להתכנס פעם או פעמיים ביום כדי להתעדכן בהתפתחויות, לבחון את משמעויותיהן ולקבל החלטות. מן הדברים האלה ניתן להסיק ששרון הניח כי המגמות שאותן עומדת הממשלה לאשר בישיבה זו לא יהיו בהכרח המגמות הסופיות, וכי צפויות התפתחויות שיחייבו לקבל החלטות נוספות בהמשך.

בסיום הישיבה קיבלה הממשלה את ההחלטה הזו:

מחליטים...:

א. להטיל על צה"ל את המשימה להוציא את כל יישובי הגליל מטווח האש של הטרוריסטים, המרוכזים, הם, מפקדותיהם ובסיסיהם, בלבנון.

ב. שם המבצע: "שלום הגליל".

ג. בעת ביצוע החלטה זו, אין לתקוף את הצבא הסורי, אלא אם הוא יתקוף את כוחותינו.

ד. מדינת ישראל מוסיפה לשאוף לחתימת חוזה שלום עם לבנון העצמאית תוך שמירת שלמותה הטריטוריאלית.

ה. ועדה בהרכב שלהלן תקבע את העיתוי: ראש הממשלה, סגן ראש הממשלה ש ארליך, שר הביטחון, שר הבריאות, שר החוץ ושר הפנים.

ו. לאשר את ההצעה שהוצגה ע"י שר הביטחון והרמטכ"ל.¹³³

בבוקר יום המחרת, 6 ביוני 1982, הציגו מפקדי צה"ל את תוכנית המבצע לשר הביטחון. הרמטכ"ל הדגיש בסיכומו כי אין כוונה להתנגש עם הכוחות הסוריים, לפחות לא ב־24 השעות הראשונות, שהן הקריטיות, שכן ככל שהמגע עימם יהיה מאוחר יותר – אפשר יהיה להשיג הישגים רבים יותר ולהתקדם צפונה יותר – אם אכן יאושר להתקדם מעבר לטווח 40 הק"מ שהוגדר לשלב הראשון. לפיכך אין להיכנס בשלב מוקדם לוואדי שבעא, ווואדי שאין להטיס אליו כוחות במסוקים; די לחסום אותו בתחילה מעט צפונה מן הכפר שבעא. יש להיזהר מלעבור את קו ברעוז-חאצביא ולהימנע מלנקוט פעולות העלולות להתפרש כמאיימות על הכוחות הסוריים שמנגד. ייתכן שמסיבות שונות, בעיקר סיבות מדיניות, ייעצר צה"ל בקו שמצפון לו ייוותרו תותחים שטווח הירי שלהם מגיע ליישובים בישראל. המצב הזה אינו טוב, אך יש לזכור שכדי לפגוע במטרות בישראל יצטרכו המחבלים לקדם את התותחים לטווח 3-4 ק"מ מכוחות צה"ל, ואז יוכלו הכוחות לפגוע בהם.

שר הביטחון אריאל שרון ציין בסיכומו כי הוא חוזר על הדברים שאמר בפגישה שערך חודש קודם לכן עם המפקדים: מדינת ישראל לא הייתה

133 ישיבת הממשלה, 5 ביוני 1982.

יוצאת למבצע צבאי בלבנון כדי לכוון שם ממשלה שעומה אפשר יהיה לחתום על חוזה שלום, אף אם הייתה ודאות שהדבר אפשרי; היא גם לא הייתה יוצאת למבצע כזה כדי להוציא את הסורים מלבנון. שרון סבר שממשלת ישראל טעתה טעות חמורה ביותר, בהסכימה ב־1976 לרעיונה של סוריה, שבו תמכה ארצות הברית, לתת לסורים לשלוט על חלקים מלבנון בהנחה שבכך תיפתר בעיית הטרור, שכן יהיה מי שיפקח על פעילות המחבלים. המצב הזה לא התהווה, הסורים אינם מפקחים על המחבלים, ונוכחותם בלבנון אינה נוחה לישראל. למרות זאת לא הייתה ישראל יוצאת למבצע צבאי רק כדי להוציאם מלבנון.

מטרת הפעולה, הוסיף, אינה להחליף את המשטר בלבנון ואינה להוציא את הסורים ממנה. אם כתוצאה מן הפעולה יתפתחו מצבים שיאפשרו זאת, יושגו אלה כתוצרי לוואי וכרווחים נוספים, אך מטרתה של ישראל בצאתה למבצע זה היא לחסל את תשתית המחבלים בטווח שבו הם מסכנים את ישראל. עם זאת אמר השר:

אני רוצה לדבר פה גלויות, הרי אנחנו מדברים פה עם אנשים שיילחמו בעוד כמה שעות: אני אינני מאמין, אני אומר זאת בצורה גלויה, אני אינני מאמין שאנחנו נבוא לקו של צידון, שזה הקו של ה־40 קילומטרים, והאש כאן תיפסק. אני לא מאמין שזה יקרה.

לפיכך על הכוחות להיות בכוונות להמשיך את המבצע מעבר לאותו הקו. שרון חזר על נקודה שהדגיש בכל הפורומים הקודמים: המצב החמור ביותר שיכול להיות הוא שלאחר שהמבצע יסתיים תישאר ארטילריה של מחבלים בשטח שבחסות הסורים בטווח פגיעה ביישובי הצפון, וזו תוכל להמשיך להפגין את היישובים. בכך תישאר בלתי פתורה הבעיה שכדי לסיימה החליטה ממשלת ישראל לצאת למלחמה, והיא לא תוכל להסביר מצב כזה – לא כלפי פנים ולא כלפי חוץ. לפיכך יש לנקוט צעדים שיביאו את הסורים לכך שיסיגו את הכוחות מטווח הפגיעה במטרות בישראל. הוא ציין כי אינו סבור שהצעדים האלה יועילו, ולכן יש להתכוון לכך שהמבצע לא יסתיים בשלב הראשון, אלא יהיה לו המשך.

המגמה היא לתקוף את הכוחות הסוריים בבקעת הלבנון מאוחר ככל האפשר. ייתכן שיישובי אצבע הגליל יהיו נתונים לירי ולהפגזות 24 שעות נוספות, אך יהיה צורך לעמוד בכך, ואף בביקורת על כך. הכוונה היא להימנע ממלחמה כללית עם סוריה. ריכוז הכוח הגדול ברמת הגולן נועד

למנוע מן הסורים לצאת למלחמה רבתי, אך אין ודאות שימנע זאת. לדעת השר, אם יחליטו הסורים להילחם, המרחב שבו יש להילחם בהם אינו רמת הגולן אלא לבנון. ייתכן שלמחרת בערב יהיה צורך לעסוק במעורבות הסורית ולדון כיצד לנהוג במעורבות סורית חלקית ובמעורבות מלאה. בכל מקרה, יש לתת את הדעת כבר באותו יום לאפשרות לפתוח במבצע נגד סוריה דרך לבנון, והאפשרות הזאת צריכה לבוא לידי ביטוי גם בריכוז הכוחות. ייתכן כי הדבר לא יהיה בידי ישראל וכי הסורים ייזמו מלחמה רבתי, אך ישראל שואפת להימנע מכך. שונים הדברים בנוגע ללחימה בכוחות הסוריים בלבנון. אומנם השאיפה היא לדחותה ככל האפשר, אך נראה לו שהסורים לא יסכימו להסיג את כוחותיהם מהשטח שבתחום הקשת הארטילרית, ו"אז נצטרך לקבל החלטה ממשלתית אחרת, נוספת [להחליט להילחם בסורים]. הרי לא נשאר אותם כאן [בשטח שבחסות הסורים ובטווח פגיעה בישראל] - את המחבלים - בשום פנים ואופן".¹³⁴

כלומר, בהציגם את תוכנית המבצע לממשלה הדגישו שר הביטחון והרמטכ"ל כי המבצע מכוון נגד המחבלים הפלסטינים וכי יינקטו צעדים להימנע מלהתנגש בכוחות הסוריים בלבנון. עם זאת יכלו טובי השמע, או ההבנה, בין השרים להבין כי השר שרון סבור שהמאמצים הללו לא יועילו, ולכן אין מנוס מהתנגשות זו. בסיכומו למפקדי צה"ל היה מפורש יותר בעניין.

סיכום

מתחילת מעורבותה הפעילה של סוריה בלבנון היו האינטרסים שלה בנוגע ללבנון, השפעתה בה ונוכחות כוחותיה על אדמתה משמעותיים במדיניות ישראל כלפי לבנון. האינטרס העיקרי של ישראל בלבנון היה למנוע ממחבלים פלסטינים - שהנהגתם, מפגעים ביעדים ישראליים בארץ ובעולם ומרכזי אימוניהם שכנו בלבנון - לפעול נגדה. ישראל נמנעה מלהגיב באופן שיפגע באינטרסים הסוריים הנוגעים ללבנון כל עוד סברה כי נוכחותם של הכוחות הסוריים בלבנון אינה מאיימת על ביטחונה. יתר על כן, בתקופות מסוימות סברה כי נוכחותם בה תורמת לביטחונה, שכן נראה היה שבכוחם להשליט סדר בתוהו ובוהו הלבנוני, שהיה בו כדי

¹³⁴ מה"ד היסטוריה, 'שלום הגליל' - הקלטות בחמ"ל פיקוד צפון, אישור תכניות עם שהב"ט והרמטכ"ל, נערך בתאריך 6 ביוני 1982, שעה 05:05.

לאיים על ישראל. אולם היא קבעה קווים אדומים לנוכחותם, ואלה כללו, בין השאר, מרכיבים גאוגרפיים, וכשנראה היה שהסורים חרגו מהם פעלה מדינית מול ארצות הברית כדי לבלום אותם. כמו במקרה של המעורבות הסובייטית במצרים בתקופת מלחמת ההתשה פעלה ישראל תוך התחשבות באינטרסים הסוריים, אך כאשר נראה היה שפעילותם או נוכחותם של כוחות סובייטיים באזורים מסוימים במצרים ושל כוחות סוריים באזורים מסוימים בלבנון פוגעים באינטרסים שלה היא ראתה לנכון לפגוע בהם. במקרה המצרי-סובייטי היה מדובר בעימות עם מעצמה, במקרה הלבנוני-סורי - עם מדינה מזרח תיכונית. בשני המקרים לא חששו ההנהגות הביטחוניות-מדיניות של ישראל מלהתעמת עם הגורם שממול.¹³⁵

כך למשל, בתחילה ניסתה ישראל להתמודד עם נוכחותם של כוחות סוריים בלבנון באמצעים דיפלומטיים, תוך עירוב של ארצות הברית. משנראה היה שנוכחות זו מאיימת על חופש פעולתה בלבנון, בין השאר, עם הצבת מערך טילי קרקע-אוויר סורי בלבנון, שקלה לנקוט מהלך צבאי ולהשמידם, אך נמנעה מכך וניסתה להביא להוצאתם משם תוך היעזרות בתיווך האמריקני. משהגיעה הצמרת הביטחונית למסקנה כי יהיה צורך לצאת למהלך צבאי רחב היקף כדי לשים קץ לאיום על יישובי הצפון וכדי לחסל את המחבלים על הנהגתם המדינית והצבאית נבחנה השפעתה של נוכחותם של כוחות סוריים על האפשרות להשיג משימות אלו. מאחר שבגזרה המזרחית נכחו מחבלים בטווח פגיעה בישראל באזור שבו היו כוחות סוריים, נקבע כי יש להביא להסגתם מאותו טווח, ומאחר שנוכחות כוחות אלה באזור ביירות הייתה עלולה לפגוע במטרה להביא, באמצעות מהלך צבאי, להקמת ממשלה לבנונית שתקיים יחסי שלום עם ישראל, נקבע כי יש להסיגם גם משם. היה רצוי שהם ייסוגו בלא שכוחות צה"ל יתנגשו עימם, אולם לפי גישת שר הביטחון אריאל שרון ורוב צמרת צה"ל

¹³⁵ מעניין להשוות את ההתחשבות של ישראל באינטרסים של מדינה שלישית באשר לפעולותיה אל מול אויב כאשר מדובר באינטרסים המדיניים של המדינה השלישית, שכוחות שלה אינם נוכחים במדינת היעד. פעולה בניגוד לאינטרסים שלה לא תגרור עימות פיזי בין כוחות ישראליים לכוחות של אותה מדינה, אך היא עלולה לפגוע בישראל בשל תלותה באותה מדינה בתחומים שונים, כגון תמיכה מדינית, תמיכה כלכלית והספקת נשק. זה המצב באשר לארצות הברית. במקרים שזו הבהירה לישראל שפעילות מסוימת שלה כלפי גורם ערבי מנוגדת לאינטרסים שלה נמנעה לרוב ישראל לפעול כך, אולם כאשר היה מדובר באינטרס שנראה לה חיוני פעלה ישראל גם בניגוד לאינטרס האמריקני. על כך ראו בספר: שמעון גולן, **שיקולים והחלטות בפיקוד העליון - שיקולים ותהליכים בקבלת ההחלטות ברמה האסטרטגית במלחמות ישראל, 1967-2006**, מודן, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, צה"ל - המחלקה להיסטוריה, 2022.

נראה היה כי הסורים לא יסכימו להסיג את כוחותיהם מאזורים אלה, ולפיכך לא יהיה מנוס מללחום בהם. כך, כאשר אינטרס מובהק של ישראל סתר את השאיפה להתחשב בשיקולי סוריה, היא העדיפה לממשו ולפעול בלא להתחשב באינטרסים של סוריה.